

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
LITERATŪROS ISTORIJOS IR TEORIJOS KATEDRA

INGA BUBULYTĖ
Literatūrologijos specialybės II kurso studentė

**Nauji kuriančios moters vaizdavimo stereotipai Dalios
Jazukevičiūtės prozoje**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovė:
doc. dr. Irena Baliulė

Šiauliai 2009

Turinys

I. Įvadas	3
II. Kuriančios moters vaizdavimas Dalios Jazukevičiūtės prozoje	7
1. Tradicinio moters paveikslo transformacijos D. Jazukevičiūtės prozoje	7
1.1 Vaikystė – lemiamas tradicijų (ne)įgijimo laikas	8
1.2 Neįsitvirtinančio asmens dilema.....	12
1.3 Namai – priešinimosi aplinkai vieta	16
2. Kuriančios moters paveikslo transformacijos Dalios Jazukevičiūtės prozoje	26
2.1 Savęs išlaisvinimo kelias (tarp kaimo ir miesto)	27
2.2 Kūryba – psichoterapijos forma	33
III. Išvados.....	42
IV. Santrauka.....	46
IV. Summary	48
V. Literatūra	50
VI. Anotacija	53

I. Įvadas

Dalia Jazukevičiūtė (g. 1952 m.) – viena populiariausių, įdomiausių moterų rašytojų Lietuvoje. Pirmuoju Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečiu autorė dirbo dienraštyje *Respublika*, savaitraštyje *Veidas*, išgarsėjo tiriamosios žurnalistikos straipsniais. Jazukevičiūtės kūryba apdovanota ne viena premija, o jos trys poezijos knygos *Atsisveikinimai*, *Imperijos moteris*, *Traukinys Nr. 183*, buvo puikiai įvertintos ne tik kritikų, bet ir skaitytojų. Romanuose *Anarchistės išpažintis*, *Juodas kvadratas*, *Dviejų mėnulių baras* atsispindi šiuolaikinis gyvenimas. Šie kūriniai susilaukė didelio literatūrologų dėmesio. Rašytoja savo prozoje vaizduoja kuriančią moterį ir jos laimės ieškojimus gyvenime.

D. Jazukevičiūtė kuriančios moters stereotipą priešpastato iki tol literatūroje vyravusiam tradicinės moters paveikslui. Tradicinė moteris literatūroje buvo vaizduojama kaip atsisakanti savo interesų, nenorinti ar nesugebanti keistis kartu su besikeičiančiu pasauliu. Sėdėti namuose ir ruošti valgi tokiai moteriai buvo daug paprasčiau negu susirasti darbą ir gauti užmokestį. Iš kitos pusės, namų moterimi ją vertė tapti susiklosčiusios aplinkybės: vaiko gimimas, darbo trūkumas, vyro ir visuomenės palaikymas. Pasak Cixous, vyriškoji vertybių sistema, sudaryta pagal „hierarchiją“. Egzistuojant sistemoms, visa priskiriama vyrui, netgi pretendavimas į moters valią. (8, p. 433). Moteris pagal tradicinį „moteriškumo“ supratimą laikoma ne lygi vyrui, o esanti jo „nuosavybė“.

Vyriškoji pozicija, atsižvelgiant į vyrų pasaulyje suformuluotas ir nusistovėjusias nuostatas, vertinant moters gyvenimo vaizdavimą pasaulinėje literatūroje, pradėta keisti, kai iškilo stereotipai (stereotipas - kognityvi struktūra, apimanti asmens žinias, įsitikinimus ir laukimus, susijusius su tam tikra žmonių grupe) žr. (28, p. 60), įtakoję ne vienos moterų kartos savimonę. Moteris, keičiantis istorijos tėkmei, ir socialinei erdvei, nebenorėjo būti vien vyrų grožio objektais, antraeilių vaidmenų atlikėjomis.

Moterys, išsikovojusios sau teisę balsuoti (1928m.), kovojo dėl naujo moterų statuso, siekė iš naujo apibrėžti moterų vaidmenį visuomenėje, transformuodamos nusistovėjusius lyčių stereotipus, pereidamos ir užvaldydamos vyriškosios visuomenės sritis. Šiuolaikinė moteris tiek realiame gyvenime, tiek literatūros kūriniuose tampa pilnateise patriarchalinės visuomenės nare, užimdama pačias aukščiausias pozicijas politikoje ir ekonomikoje, įvairiose mokslo srityse, vizualiajame mene, literatūroje. Šiuolaikinėje lietuvių literatūroje šis klausimas pradėtas nagrinėti tik XX a. pabaigoje, pasirodžius J. Ivanauskaitės, V. Juknaitės, R. Šerelytės, U. Barauskaitės ir kitų moterų rašytojų kūriniams moteris iškyla kaip dėmesio vertas objektas. Šių

rašytojų romanų bei novelių siužetinės linijos, pasakotojų pasaulėžiūrų nuostatos atskleidė rašytojų asmeninę patirtį. Beveik visos žymiausios lietuvių rašytojos yra reiškęsi viešumoje kaip žurnalistės, kritikės arba bent jau kokia nors proga yra kalbėjusios apie save žr. (21, p. 176).

Lietuvių rašytojos D. Jazukevičiūtės romanai priartėję prie autobiografiškumo ribos, o tai padeda geriau suvokti tikrovės atspindžius literatūros kūrinėje. Dvi iš trijų pagrindinių veikėjų turi rašytojos profesiją kaip ir pati autorė. Literatūros kritikų ir skaitytojų aptarinėjami skausmingiausi autorės biografijos bruožai iškyla kaip nerandančių savo vietos pasaulyje romanų veikėjų gyvenimo aspektai: 1978-aisiais, pirmagimės netekimas, (penkiametė dukrytė Sulamita emigravo su tėvu į Izraelį); vienos pačios moters auginama šešerių metų duktė Ilona. Tokie faktai liudija moteriškosios problematikos aktualumą. Kuriančios autorės asmeninė istorija, jos straipsnių istorijos, iškyla kaip dalis visos ir ne tik šiuolaikinės kultūros atspindys.

Jazukevičiūtės romanų tematika apima moters gyvenimo istoriją, tiksliau, pasakoja apie moterį, jos asmeninę patirtį, jos „kelionę per gyvenimą“. Autorės kūryboje iškyla ne tik vaizduojamojo laikotarpio peripetijos, bet ir moters, kaip meno srities atstovės, moteriškoji asmeninė patirtis. Jazukevičiūtės romanų kuriančios veikėjos vis dar dažnai atskleidžiamos per tobulo vyro paieškas. Pačios kuriančios moters gyvenimas yra: pirma, vis dar saistomas tradicijos, antra, ji besikeičiančio laikmečio, istorinės situacijos auka, o tai padeda geriau suvokti ir atskleisti moterų stereotipų variantus vaizduojamuoju momentu, kūrybine veikla užsiimančios moters padėtį visuomenėje, kintantį ir aplinkiniams dažnai keistą ir dėl to nepriimtina kuriančios moters gyvenimo būdą.

Jazukevičiūtės romanai pasirodė visai neseniai, todėl apie jos kūrybą tik pradėta rašyti ir platesnių tyrinėjimų atlikta dar nėra. E. Ališanka 2008 m. Jazukevičiūtės kūrybą pristato kaip lengvai neprijaukinamą, nepaguldomą į lentyną prie kitų perskaitytų knygų. Pasak jo: „į literatūrą įsiveržė dar viena prozininkė, kurios kūryba aštriais kampais žeis ir skaitytojus, ir kritikus“ (4). Po naujų Jazukevičiūtės knygų pasirodymų yra parašyta tik keletas kritinių straipsnių apie rašytojos kūrybą (Zitos Paulauskaitės, Viktorijos Vit, Aleksandros Fominos, Linos Žukauskaitės, Eugenijaus Ališankos ir kt).

Jazukevičiūtės romanai aptarinėjami, vertinami ir jau bandomi priskirti įvairioms romanų kategorijoms. Pirmasis Jazukevičiūtės romanas *Anarchistės išpažintis* kritikų buvo priskirtas žurnalistinių romanų kategorijai, nes jame atkuriamas autorei pažįstamas pasaulis „kaip asmeninės patirties faktas, dirbant radijo, TV, laikraščio redakcijoje, viešųjų ryšių tarnyboje, reklamos agentūroje ir pan.“ (25, p. 104). Romanas *Juodas kvadratas* į šią romano kategoriją nepretenduoja ir kaip, teigia Eugenijus Ališanka, „romanas yra brandesnis, jame

nuosekliau plėtojamas siužetas, išpažintiniai elementai rečiau paliekami patys sau, situacijos ir psichologinės būsenos narpliojamos su didesniu dėmesiu ir kantrybe. Tai jau „pilnametražis“ romanas, nesvarbu, kokiai romano pakraipai būtų priskirtas“ (4).

Dalios Jazukevičiūtės romanų pasirinkimą nulėmė jų populiarumas. Rašytoja romanuose pakankamai tiksliai apibūdina visuomenėje vyraujančias nuotaikas, lūkesčius ir viltis. Tradicinės vertybės, tradiciniai kuriančios moters stereotipai yra suprantami kaip ją varžantys, ribojantys jos laisvę. Motinystės dramatismas, tiksliau, atsakomybės našta auginant savo vaiką parodo moters vienatvę gyvenant šeimoje, moters bejėgiškumą.

Ryžtingas Jazukevičiūtės „silpnosios“ ir „stipriosios“ lyčių kaip socialinės problemos išryškinimas, moters paveikslas keitimas, įvairūs kritikų ir skaitytojų vertinimai, reikalauja išsamesnės autorės kūrybinių analizės ir kritinio požiūrio.

Magistro darbo objektas – aptarti ir suprasti kūrybine veikla užsiimančios moters „aš“ raiškos problemą literatūroje, remiantis D. Jazukevičiūtės romanų *Anarchistės išpažintis* (2007), *Juodas kvadratas* (2007), *Dviejų mėnulių baras* (2008) pagrindinių veikėjų Katerinos N., Stellos ir Marijos gyvenimo istorijomis.

Darbo tikslas – atskleisti naujus kuriančios moters vaizdavimo bruožus Dalios Jazukevičiūtės romanuose *Anarchistės išpažintis*, *Juodas kvadratas*, *Dviejų mėnulių baras*.

Darbo metodologija – literatūros sociologija, feministinės literatūros kritika ir kultūrinės analizės pradmenų metodologija, asmenybės psichologijos teorijos, padedančios tinkamiau atskleisti kuriančios, t.y. ne visai tradicišką vaidmenį visuomenėje atliekančios ir neįprastai mąstančios moters gyvenimo būdą.

Pagrindinės sąvokos, padedančios analizuoti kuriančios moters paveikslą yra *stereotipas, tradicinė moteris, maištaujanti moteris, miesto ir kaimo binarinė opozicija (dichotomija), lyčių socialiniai vaidmenys*.

Darbo struktūra – trijų dalių. Pirmojoje dalyje išskiriami tradiciniai moters paveikslas transformacijos bruožai, antrojoje dalyje aptariami kuriančios moters, jos kelio į sėkmingą gyvenimą struktūriniai komponentai. Trečioji dalis – išvados.

Remiantis literatūra apie neįprastai mąstančias moteris iškeliamos dvi **darbo hipotezės**:

1) Kurianti moteris negali būti tradicine namų moterimi, nes tai jos laisvės suvaržymas. Sedėjimas namuose, vaikų auginimas neleidžia tapti kultūros atstove, pažinti savo dvasines erdves, išreikšti save darbuose, todėl tradicijos keliami reikalavimai negali būti priimti. Tradicinės moters siekiamybės: moralinės ir materialinės vertybės, kuriančiai moteriai ne tik gyvenimo trukdis, bet ir atgyvena.

2) Tikėtina, kad galimybė atsiskleisti, gyventi visavertį, be tradicinių suvaržymų kuriančios asmenybės gyvenimą yra kelionė. Keliavimas po pasaulį kuriančiai moteriai, tai mėginimas perimti sudėtingą vyriškojo pasaulio modelį, laužyti įvairius tabu, mėginimas dvasiškai tobulėti. Kelionių metu išgyventi praradimai ir atradimai atsispindi sukurtuose darbuose ir taip padeda kuriančiai asmenybei išlaisvinti savąsias emocijas, nebesigręžioti į praeitį ir judėti pirmyn. Kuriančių romano protagonistų darbuose atsispindi ne tik jų, bet ir pačios autorės gyvenimiška patirtis.

II. Kuriančios moters vaizdavimas Dalios Jazukevičiūtės prozoje

1. Tradicinio moters paveikslu transformacijos D. Jazukevičiūtės prozoje

D. Jazukevičiūtės romanuose *Anarchistės išpažintis* ir *Juodas kvadratas* vaizduojamas kuriančių moterų gyvenimas nuo jaunystės iki brandaus amžiaus. Trečiojo romano *Dviejų mėnulių baras* herojė vaizduojama nuo mažumės iki dvidešimt septynerių metų. Pirmosios dvi herojės, daug įvykių išgyvenusios sovietinės santvarkos metais, bando laužyti „gerosios namų moters“ stereotipą ir ištrūkti iš nykios namų erdvės. Jausdamos vidinį nesaugumą dėl politinių socialinių įvykių, romano herojės įsivelia į išorinius konfliktus, kitaip tariant, bando atsiskleisti priešindamosi nusistovėjusiam gyvenimo būdui, monotonijai, išsakydamos tai, kas turi pasikeisti valstybės - bet svarbiausia - šeimos gyvenime. Romano *Dviejų mėnulių baras* veikėja atvirkščiai - ieško monotonijos, rūpestingo vyro, nori tapti namų moterimi-motina, tačiau jos gyvenimo būdas jau savaime yra netradiciškas ir tokiems jos norams išsipildyti nelemta.

Jazukevičiūtės romanų veikėjų (Katerinos, Stellos, Marijos) netradiciško kelio pasirinkimą dažnai lemia posovietinėje santvarkoje išgyvenami įvykiai, sutinkami žmonės, prarandami ir įsigijami daiktai. Tradiciškumo atsisakymas herojų gyvenime oponuoja kaip vertybių orientacijos kaitos pakopos. Praradimų ir atradimų klaidų ir pamokų seka formuoja, daugeliui tradicinės visuomenės narių nepriimtina naują vertybių supratimą kuriančių moterų gyvenime. Senosios vertybės, šeimos vertybės šiuolaikinėje kultūroje vis dar gyvos, tačiau autorės, Dalios Jazukevičiūtės, sukurtos herojės pasiduoda naujoms ideologijoms. Jazukevičiūtės moters paveikslą padeda išryškinti ir šventojo rašto žodžiai: „<...> kuri moteris, turėdama dešimtį drachmų ir vieną pametusi, neužsidega žiburio, nešluoja namų ir rūpestingai neieško, kolei suranda? Radusi ji susivadina drauges bei kaimynes ir sako: „Džiaukitės drauge su manimi, nes radau drachmą, kurią buvau pametusi“. Sakau jums, šitaip džiaugiasi Dievo angelai dėl vieno atsivertusio nusidėjėlio“ (29, p. 8,10). Svarbus tokio pasikeitimo faktorius yra kartų kaita. Jaunosios kartos atstovės nepriima atgyvenusių nuostatų, vidurinioji karta jas priima, tačiau namai nebeturi tokio tradiciškumo reikšmės. Senoji moterų karta vis dar gyvena pagal senąją tvarką - yra tikrosios namų moterys. Naująją vertybių skalę jaunosioms romanų herojėms lemia supratimas, kad kas seniau ir dabar visuomenės yra branginama, joms nebeturi reikšmės. Namų židinio kurstymas, dievobaimingumas ir harmonija – tipiškiosios patriarchalinės visuomenės vertybės keičiamos į nesirūpinimą savo namais, gėrimą, vyrų gundymą, mėginimą atsisakyti arba atsisakymą būti su savo vyru ir vaiku. Svarbiausiu siekiu tampa laisvė. Šis aukščiausiasis principas suprantamas kaip asmeninės gerovės kilimo bei visapusiško suklestėjimo sąlyga.

1.1 Vaikystė – lemiamas tradicijų (ne)igijimo laikas

Skaitytojai bei literatūros tyrinėtojai teigia, kad D. Jazukevičiūtės romano *Anarchistės išpažintis* pagrindinė veikėja Katerina N. iš tiesų nėra anarchistė, kad ji irgi priklauso tradiciniam moters paveikslui: „knygos veikėjos Katerinos N. išdidus anarchijos istorijos ir teorijos neišmanymas nuteikia skeptiškai. Rodos, ji vartoja žodį „anarchija“ tik „dėl grožio“, nors knygai įpusėjus kartu su bendradarbiais girtaudama nusprendžia įsteigti anarchistų partiją. Bet tuo jos anarchizmas ir baigiasi“ (13). Šią nuomonę galima tiek paneigti, tiek ir su ja sutikti. Lietuvių moterų literatūroje prieš gerą dešimtmetį pasirodęs kuriančios asmenybės stereotipas dabar suprantamas iš dalies atitinkantis tradicinės namų moters formuluotę, iš dalies vaizduojantis maištininkės, anarchistės paveikslą. Visuomenėje žinoma, kad nenormalios (neįprastos) gyvenimo sąlygos – kiekvienos tradicinės moters butis. Moteris renkasi: arba prisitaiko prie tokių gyvenimo sąlygų, arba patirdama įvairius sunkumus, išsiugdo naują gyvenimo supratimą, tampa kuriančiu žmogumi. Veikėjos paveikslui atsiskleisti padeda psichologų žodžiai. Anot Antano Suslavičiaus, asmenybės savybės užprogramuojamos ankstyvoje vaikystėje „lemiamą įtaką jos vystymuisi daro du pagrindiniai veiksniai: paveldėjimas ir aplinka“ (27, p. 7). Taigi, nuo pat vaikystės pagrindinė romano *Anarchistės išpažintis* veikėja yra veikiamą savo tėvų ir senelio. Tėvai, jų bendras gyvenimas simbolizuotą tradicinę šeimą. Kalbant apie tėvų edukaciją ir poveikį vaikams, galima atkreipti dėmesį ir į dėstytojos Stasės Dapkienės žodžius: „Šeima yra pirmoji ir pagrindinė institucija vaiko gyvenime. Būtent joje vaikai įgyja pirmąsias elementarias žinias, pradinius mąstymo įgūdžius, palaipsniui perima vis sudėtingesnes elgesio taisykles ir normas, dorovines savybes“ (10). Autorė romane *Anarchistės išpažintis* šį teiginį tarsi paneigia, nes veikėjos gyvenimo būdui didesnę įtaką padaro senelis. Jazukevičiūtės romano veikėja išeidama iš namų negalvoja apie tų namų saugojimą, globojimą. Nuobodus, sėslus tėvų gyvenimo būdas pagrindinės romano herojės vaikystėje bandomas atmesti, nes tėvai nėra jos autoritetai. Reikia pastebėti, kad iš tiesų suaugusi Katerina jo iš dalies laikosi namų nuostatų: be mylimojo pagalbos pati augina dukrą, (neatiduoda jos į vaikų namus, ar senelių globai), vėliau išteka, gyvena ramesnį gyvenimą. Senelio gyvenimo būdas, priešingas tėvų gyvenimui, atstovauja pasipriešinimą nusistovėjusioms gyvenimo normoms, todėl jis Katerinai pasirodo sektinas gyvenimo pavyzdys. Senelio poveikis Jazukevičiūtės herojai yra toks stiprus, kad vyriškai auklėta mergaitė parodoma kaip asmenybė, kurią keistų ir anarchiškų nuostatų vyravimas veiks visą gyvenimą, ypač, renkantis netobulus vyrus, neauklėjant dukrą, dirbant darbe.

D. Jazukevivičiūtės romane *Anarchistės išpažintis* pagrindinė veikėja atsisako būti su tėvais ir mieliau pasirenka vasaras praleisti pas senelį. Katerinos pasirinkimą (ne tėvus, o senelį), remiantis psichologų mintimis, lemia šeimos narių vertinimas. Geri ar blogi poelgiai senelio namuose visai nepastebimi: „Dar galėjau džiaugtis rasotų agurkų medžiokle daržepievoje“ (1, p. 7-8). Visiška laisvė ir jokių auklėjimo metodų nenaudojimas, Katerinai subrendus, autorės parodomas kaip ateityje iškilsiančių jos gyvenimo dilemų esmė. Neturėdama pavyzdžio, neturėdama žmogaus skatintojo, kuris sukeltų stimulą ką nors daryti (kaip tai darytų motina ar tėvas) Katerina nukrypsta nuo įsivyravusių gyvenimo normų. Romano *Anarchistės išpažintis* herojė senelio neskatinama padėti, neskatinama fiziškai dirbti (nuravėti daržą), nesuvokia auginamos daržovės vertės. Autorė ją parodo kaip gyvenančią šia diena ir minute, o ateitis veikėjai tarsi neegzistuoja. Reikia konstatuoti, kad romane autorės vaizduojamas senelis auginamai anūkei suteikia ir daugiau vyriškų pažiūrų (nuostatų). Jis Katerinai įskiepija, kad kai kurie daiktai gyvenime yra visai nereikalingi, o jų turėjimas beprasmis. Pirmasis daiktas – laikrodys, kuris įpareigoja visuomet laiku viską padaryti, suspėti. Laimingi žmonės laikrodžių nesinešioja, nes niekur neskuba, dienos ritmą parodo „tik saulė danguje“ žr. (1, p. 13). Antrasis ne daiktas, bet veiksmas, be kurio ne gali būti nei vienas visuomenės narys – kasdien, nustatytu laiku valgyti. Valgyti visada yra norma, o valgyti tik, kai apie tai prisimeni, reiškia nepaklusti normoms. Katerinai su seneliu valgymas – tai tik būdas išlikti sveikam, o ne būtinybė taikytis prie aplinkinių. Kad nevalgymo atvejo analizė būtų aiškesnė, galima remtis Marshall'o McLuhan'o išsakyta mintimi, kad: „ne laikrodys, bet raštingumas, pasitelkęs laikrodį, sukūrė abstraktų laiką ir įpratino žmones valgyti ne tada, kai jie alkani, bet tada kai „*laikas* valgyti““ (17, p. 155). Griežto valgymo grafiko neturėjimas, nesilaikymas nuoseklios tradicinio gyvenimo tvarkos reiškia kitą vertybinį suvokimą. Senelis įteigia anūkei kad: „svarbiausia turėti labai daug meilės ir kuo mažiau kitų žmonių tau primestų įsipareigojimų“ (1 p. 7-8). Katerina supranta, kad įsipareigojimai – mažytės kasdienybės smulkmenėlės, kurios nukreipia dėmesį nuo tų dalykų, kurie gyvenime iš tiesų svarbūs. Rūpesčių griūtis labai dažnai užgožia svajones ar užsibrėžtus tikslus, todėl svarbiausiu jos siekiu tampa dvasinė ir išorinė gerovė.

Romano *Anarchistės išpažintis* veikėja senelio mokoma gyventi savo malonumui, vengti sunkios atsakomybės naštos, nesitaikyti su taisyklėmis. Senelis kuriančiai asmenybei jau nuo vaikystės akcentuoja, iš kur gaunamas įkvėpimo šaltinis: „Būtinai reikia mylėti Dievą. Aš ir myliu. Iš visų jėgų <...> Diedukas sėkmadieniais į bažnyčią nevaikščiojo. Sakydavo, kad Dievas žmones ir taip visur mato“ (1, p. 10). Senelio tikėjimas Dievu nėra tradiciškas, greičiau Dievas jam polėkio ir laisvės nešėjas. Dievo vaizdiniai ar šešėliai, iškylantys sapnuose, haliucinacijose,

kuriančiam žmogui suteikia galimybę stipriau pajusti džiaugsmo akimirkas, šviesą, patenkinti kylančius norus.

Antrojo romano *Juodas kvadratas* pagrindinė veikėja Stella yra pirmosios herojės tęsinys - netradicinės moters prototipas. Netradiciškumo giją jai suteikia motina. Ji, būdama sovietinio laikmečio žmogus, atstovauja tradiciniam moters įvaizdžiui, bando išlaikyti senąsias vertybes, ir kartu, pasipriešindama nusistovėjusiai santvarkai, bando prisijaukinti „naujuosius laikus“. Tai yra akivaizdu, kai motina dukrai suteikia ne lietuvišką, ne sovietinį (kaip tuo laikotarpiu buvo populiariu), o užsienietiškos kilmės vardą – Stella. Pirmojo romano veikėjai Katerinai senelis neduodavo jokių auklėjimo pamokų, o Stellą (kaip ir kiekvieną vaiką) vaikystėje motina dažnai pamoko: „Kai supykdamo, sakydavo – Nord Stella, Šiaurės, neva, šalta aš ir negera, bet švytinti. Glausdavo mane prie savo mylinčios širdies ir sakydavo švelniai – mano Stella maris... Jūrinė mano dukrelė. Eglė žalčių karalienė. Būk gera, švelni ir graži. Tik žiūrėk nuoga nesimaudyk, kad bernai marškinių nepavogtų...“ (2, p. 13). Pasitelkdama lietuvių liaudies pasakos motyvą, kaip tinkamų moralinių normų (vertybių) pavyzdį, motina reikalauja iš dukters visiško paklusnumo. Motina moko dukrą nedaryti nieko, kas patrauktų aplinkinių dėmesį, nes gali gauti netinkamą vyrą. Analizuojant herojės paveikslą svarbus Vytauto Sirtauto pastebėjimas: „Vaikams auklėti mitai (pasakos) <...> yra tartum specialiai skirti. Papasakotą mitą, istoriją ar anekdotą klausytojas priims noriau negu pamokslavimą“ (23, p. 20). Tačiau nepatyrusi pati, visu savo kūnu ir siela, kas yra draudžiama, Stella nekreipia jokio dėmesio į motinos pamokymus. Ji nepriima tokio požiūrio, nes pavojus, nežinomybė visada labiau traukia, nei nuobodus, statiškas gyvenimo būdas. Motinos mėginimas perduoti socialinę patirtį ir supažindinti savo vaiką su visuomenės lūkesčiais veikėjai yra nepriimtinas, nes didžiausiais autoritetais tampa nebe šeimos nariai, o savo tiesas skelbiantis, slapčia naują gyvenimo būdą propaguojantis jaunimas.

Auklėjimo klausimas iškeliamas ir trečiame D. Jazukevičiūtės romane. Jei pirmojo romano *Anarchistės išpažintis* herojės gyvenimo būdas yra laisvas ir laimingas, tai paskutiniojo romano *Dviejų mėnulių baras* veikėja autorės yra vaizduojama nelaiminga, ne savo noru perimanti tėvų pareigas ir darbą. Pasirinkimo laisvės, kokią turėjo Katerina minėtojo romano herojė negali turėti dėl besikeičiančio laikmečio, politinės situacijos. Marijos paveikslui atsiskleisti padeda psichologų analizės apie girtaujančias šeimas. Anot Skardinskaitės, tam, kad išgyventų girtaujančių šeimos narių aplinkoje, vaikas priverstas prisiimti šeimos didvyrio pareigą žr. (24). Jazukevičiūtės Marija kaip tik ir parodoma besirūpinanti motina ir jos būsimu kūdikiu, nes nebėra kam tai daryti. Rūpintis šeima ji stengiasi todėl, kad to jai pačiai netrūko iš tėvų: tėtis „grįždavo dažniausiai tuščiomis ir tik kartais parsinešdavo duonos kepalą maišelyje,

kokį puskilogramį dešrelių, porą alaus butelių ir šokoladuką“ (3, p. 21). Autorė parodo, kad sunkmečio laikotarpiu nupirktas saldumynas vaikui yra paskatinimas, kad šis gerai elgtųsi. Be to, tai dar ir įrodymas, kokia svarbi ir mylima yra duktė tėvui. Neatsitiktinai, Marija, po tėvo mirties, kaip tikra moteris, palaikoma savo pažįstamojo Andriaus, neleidžia pražūti motinai. Romano veikėjos sprendimas eiti šokti striptizą reiškia atsakomybę, jos psichologinį brandumo požymį. Marija suvokia, kad ji turi atsisakyti savo poreikių, nes kitu atveju, jos broliukas augs vaikų namuose. Marijos rūpestis šeima atsiranda ir iš tikėjimo savo jėgomis, nes ji mato, kokia yra reikalinga būsimam broliui ir tai tampa jos gyvenimo tikslu, kurio bet kokia kaina reikia siekti. Jazukevičiūtės romano veikėja realizuoja save viliodama vyrus - kitoks lengvo ir greito įsitvirtinimo būdas neturinčiai išsilavinimo merginai yra neįmanomas. Mergina supranta, kad nesvarbu koks būtų darbas, svarbiausia, kad šeimos nariai nebūtų pamiršti. Bendrauti su vyrais, lygiai su lygiais, reiškia įsitvirtinimą kultūrinėje patriarchalinėje erdvėje, užsitikinimą, kad niekada nebetrūks pinigų ir pripažinimo.

Romano veikėjos ryžtą ir drąsą kovojant galima sieti ir su ypatingu (neįprastu) jos vardu. Visų trijų romano herojų vardai turi savo prasmes, tačiau vardas Marija autorės veikėjai suteiktas kaip ženklas. Marija – hebrajų (senovės žydų) kalboje reiškia „atkakloji“¹. Atkaklumas veda ilgu išbandymų namo keliu. Pasiryžimas dirbti, išverti visas įmanomas permainas, atsiverti jų naudai irgi, galima teigti, jau su vardu (Marija) jai buvo duoti, nes pasaulyje niekas nevyksta atsitiktinai, nes kiekvienas atsitiktinumas – tai neregimas dėsniumas. Vardo suteikta lemtis kuriančiai asmenybei diktuoja gyvenimo įvykius, jų eigą: nulemia tėčio mirtį, gyvenimo draugo netektį ir kt. Merginos pasiryžimas, neatsisakymas šeimos yra jos stiprybė. Ji kaip tikra „atkakloji“ perėmusi tradicijas ir papročius juda į priekį. Jos pozicija: aš žinau, man reikia, aš noriu, yra stiprybės ir savipagalbos būdas.

Galima konstatuoti, kad pagrindinės Jazukevičiūtės romanų veikėjos dar jaunystėje mačiusios o vėliau ir perėmusios netradicinį gyvenimo būdą, mąstymą, suaugusios jau nebebus tradicines šeimos vertybes puoselėjančiomis ir tik namų aplinkoje egzistuojančiomis moterimis. Išnaudodamos savo protą ir kūną kuriančios moterys atsiskleis per veiklą, jos nebebus intuityviai mąstančios patelės. Maskuliniškojo pasaulio tvarka kuriančiai moteriai ne tik paklus, bet joje ji ir įsitvirtins.

---

¹ Žr. Virtualus kalendorius su šventėmis, vardų reikšmėmis, horoskopais, patarlėmis. [žiūrėta 2009 05 22]. Prieiga per internetą: <<http://day.lt/vardai/katerina>>.

1.2 Neįsitvirtinančio asmens dilema

Lietuvoje paskutiniai sovietinės santvarkos metai, posovietinio etapo naujovės: mėginimas pereiti prie autonomiško, vienalyčio verslo sluoksnio, efektyvesnio darbininkų darbo organizavimo, nulemia darbininkų klasės nepastovumą ir nestabilumą. Politikų skleidžiami pažadai ir ideologijos (suteikiantys vizijas ir viltis) realybėje žmonėms nepadedą. Posovietinėje kultūroje vis dar vešintis patriarhalizmas sukelia kuriančių moterų krizę, nes įsivyravę kolektyvinės visuomenės principai, neigiamai priima individualizaciją, kaip galimą naujovę. Jazukevičiūtės prozoje posovietinėje santvarkoje kuriančios moters tipažas yra vienas iš dažniausiai vaizduojamų. Romanuose pagrindinės veikėjos iškyla kaip nepatenkintos sava būtimi, jos vengia kasdieninių darbų ruošos, neapsisprendžia kokį vaidmenį gali atlikti šioje visuomenėje. Neapsisprendimo būseną, kankinimas, silpnumas ir tuo pačiu stiprybė, maištas Dalios Jazukevičiūtės herojėms dažnai dvasiškai nepakeliami. Jų veiksmuose išryškėja pagrindiniai neįsitvirtinančio visuomenėje asmens bruožai (pasyvumas, noras pradingti ir nieko nedaryti, nejauti, taip pat depresija, siekimas nusižudyti). Knygoje *Paremiamoji psichologija* kalbėdamas apie neįsitvirtinantį asmenį Suslavičius nurodo, kad žmogus taip elgdamasis kenkia ne tik sau, bet ir savo bendravimo partneriui, nes neinformuoja savo draugo, kaip jaučiasi ir kas nutiko jų santykiams (26, p. 31). Namų, (uždaros erdvės) moters vaidmuo neatstoja kūrėjos vaidmens, šio vaidmens skleidžiamos realios laisvės. Ryškiausiai laisvės siekimo momentas autorės pavaizduotas romane *Anarchistės išpažintis*. Romane neįsitvirtinančia veikėja autorė vaizduoja Kateriną N., kuri bando save realizuoti vyriškoje kultūros erdvėje. Jau pačioje romano *Anarchistės išpažintis* pradžioje prislėgta pagrindinė veikėja paguodos ieško literatūroje, skaito F. M. Dostojevskį, Bibliją, ir kt. autorius. Susikūrusi savo erdvę, Katerina N. apmąsto gyvenimo, beprasmybės, mirties klausimus. Autorė vaizduoja heroję, kurios mąstymas neatitinka tradicinių normų. Tai ypač vaizdingai atskleidžia epizodas, kai pagrindinė veikėja sutinka būti išprievartaujama ir geidžia savo mirties: „„Puiku, šūdas tas žaginimas, tebūnie, žaginkite į sveikatą, bet po to jūs mane privalote nušauti,“ – padiktavau savo sąlygas pusiau alpdama iš staiga apėmusio džiugesio, kad man pagaliau gali pasisekti numirti“ (1, p. 20). Plačiau atskleisti veikėjos paveikslą padeda mokslininkų tyrimai, kuriuose tokie mąstymo nukrypimai įvardinami kaip psichologinės stigmatos fenomenas. Visuomenės nariai matydami psichologinės stigmatos pasireiškimą nenoriai bendrauja ir ima šalintis sergančios asmenybės žr. (28, p. 108-109-110). Neįtikėtinas herojės elgesys iškilusios grėsmės akimirką pasirodo nepriimtinas net ir patiems prievartautojams. Auka, kuri turi būti pažeminta, visai pažeminimo

nebijo, netgi, priima jį. Ji pati nori mirti, todėl vieno iš romano herojės „vežėjų“ žodžiai tampa itin reikšmingi: „Aš bepročių nedulkinu“ (1, p. 20). D. Jazukevičiūtės parodomi vyriai-prievartautojai yra patinai, siekiantys tik malonumų ir viršenybės prieš negalinčią apsiginti moterį. Ši veikėja, sutikdama būti prievartaujama, nenori priešintis savo moteriškajai būčiai. Eilinė nenusivylusi gyvenimu moteris būtų mėginusi bėgti ir tuo, tikriausiai tik dar labiau paskatinusi prievartautojus, tačiau herojės nestabili būseną, nusivylimas, pasyvumas padeda išvengti katastrofiškų padarinių.

Pasyvumą galima suvokti kaip herojės norą parodyti, kad ji jau pasiekusi savo tobulumo viršūnę, įsigalėjusi vyriškoje kultūroje. Jai nesvarbi nekaltybė, kurią iki vedybinio gyvenimo pradžios saugo tradicinė moteris, jai nesvarbus daugelio namų moterų įsisąmonintas tikslas – laimingos vedybos. Romano veikėja atsisako saugoti nekaltybę, nes įsivyravęs naujas istorijos laikotarpis suteikia daugiau galimybių, nei prieš tai buvusiais dešimtmečiais. Seksas su bet kuo, meilės paslaptys tapusios yprastu dalyku ir jos jau nebestebina. Visgi pasyvumas savaime įveikiamas, kuomet herojė neišprievartaujama, o norimi išreikšti išgyventi įvykiai atsiveria jos tekstuose.

Romane *Juodas kvadratas* neįsitvirtinimo dilema autorės atskleidžiama per kultūros motyvą. Herojė matydama blankų aplinkinių gyvenimą, tą pačią sovietinę kasdienybę, nenori būti eilinė nieko nepasiekusi moteris. Neįsitvirtinimą Jazukevičiūtė atskleidžia per pagrindinės veikėjos eilėraščių: „portfelyje nešiojaisi jau nebe kokius ten apmusijusius, suknistus vadovėlius <...> o tokį storą, solidų kanceliarinį aplanką, standžiai prigrūstą eilėraščių <...> Tyrų ir švirių eilėraščių apie meilę ir mirtį“ (2, p. 11). Eilėraščių kūrimas pagrindinei veikėjai yra vienintelis poilsis, laisvė. Ji suvokia, kad kurdama tai, ką nori negali įsitvirtinti sovietinėje spaudoje (meilė ir mirtis nėra to laikmečio svarbiausi spausdinami dalykai). Autorės iškeliamą, parodoma absurdiška sovietinio laikotarpio situacija, joje įsivyravusios kultūrinio pasaulio nuostatos, Stellos bandomos nepripažinti ir atmesti, tačiau dvejonė, ar ji elgiasi teisingai išlieka: „Užtrenčiau sunkias Rašytojų sąjungos duris <...> Bet neapspardžiau aš tų durų, nors ir labai knietėjo, neapspjaudžiau...“ (2, p. 11).

Trečiajame romane *Dviejų mėnulių baras* herojė atskleidžiama kaip dvejojanti ir nežinanti, ką pasirinkti: ar savo kūrybą, ar tradicinės moters gyvenimo būdą.

Galima teigti, kad tokį herojės neryžtingumą, abejojimą autorė perteikia kaip socialinių įgūdžių stoką. Mergina nemačiusi tvirto ir stipraus motinos charakterio, patyrusi tėvo žlugimą, paprasčiausiai nežino, kaip įsitvirtinti, turėti savo tvirtą nuomonę ir jos laikytis. Autorė parodo, kad nemokėdama ir nežinodama, kaip išreikšti savo jausmus partneriui, Marija paprasčiausiai jį atstumia. Andrius mėgo, kai Marija nuolankiai atlikdavo namų ruošos darbus, nuobodžiai

tarnavo jam, tačiau dabar jos pastangos dėl vyro jam tapo nebereikalingos. Marija kaip jo moteris yra nebeatliekanti savo funkcijų, todėl moteriško švelnumo ir atsipalaidavimo jis ieško pas kitas moteris. Autorės mergina vaizduojama vengianti ginčų, peštynių, spaudimo savo gyvenimo draugui, tiesiog vegetuoja. Ji bijo iki tol jai svetimo Londono gyvenimo būdo ir viso likusio pasaulio. Ji šoka, nes tik taip gali nusiraminti ir atsipalaiduoti. Marija nesijaučia viršesnė už Andrių, ji nekontroliuoja situacijos, tik apgaudinėja save manydama, kad gyvena normalų gyvenimą: „Tebegyvenome kartu, nesvarbu, kad mūsų meilės naktys buvo tokios neramios, skaudžios, vis vien jų laukdavau“ (3, p. 115). Marijos neapsisprendimas iškyla jai kaip bausmė. Neužimtumas, nebeturėjimas bendrų pokalbių temų, bendrų interesų su mylimuoju parodo, kad kūrybos erdvė, jai pavaldi. Dar būdama Lietuvoje išmokusi šokimo paslapčių, jaunutė Marija visus ją stebinčius vyrus nuo pirmojo savo šokio paverčia žaisliukais. Vyro diktatas pakeičiamas moters diktatu.

Kita neįsitvirtinančio asmens dilema yra nesugebėjimas savęs kontroliuoti, nežinojimas, kaip elgtis ištikusios krizės metu. Autorė parodo, kad kiekvienas iš romano herojų žengiamų gyvenimo žingsnių veda prie nesėkmės, ypač nenusisekę vaizduojami meilės santykiai.

Neįsitvirtinanti gyvenime romano *Anarchistės išpažintis* herojė elgiasi pasyviai kada nepalieka savo nusibodusio meilužio: „Kai jis tai su manimi darydavo, man atrodydavo, kad aš esu kažkokia biologinė masė. Lovys iš kurio pasisotina paršas“ (1, p. 28). Toks kentėjimas gali būti traktuojamas kaip baimė būti (likti) vienai arba kaip visiškas neturėjimas pareigos jausmo kitam žmogui, nes nuo vaikystės pati mergina nejaučia moralės jausmo prieš kitą asmenį. Herojai svarbiausia yra patenkinti savo poreikius ir negalvoti apie jų pasekmes. Nenusisekęs seksas, meilės, kaip prisirišimo jausmo nejautimas, komunikacijos su antrąja puse nebuvimas, romano veikėjai be sąžinės graužaties leidžia ieškoti nuotykių - ieškoti individualios autonomijos - tik tokiu būdu ji jaučiasi stipri, dominuojanti kaip kad elgiasi vyrai: „Akimis susiradau vieną keturvietį stalėlį, prie kurio sėdėjo tik tamsiaplaukis vyriškis su mergina. Atsiprašiau jų ir, jiems neprieštaraujant įsitaisiau šalia to vyro <...> viskas vyko žaibišku greičiu ir be mano valios. Tada dar nežinojau, kad šitas vyksmo greitis ir lunatizmas, šitas nevalingas atsidavimas kažkokiai nesuprantamai, žmogui nepavaldžiai jėgai ir yra esminiai įsimylėjimo iš pirmo žvilgsnio pojūčiai“ (1, p. 30). Autorė atskleidžia, kad tikros meilės supratimas Katerinai yra susimaišęs su aistra, vieno karto ekstaze.

Romano *Anarchistės išpažintis* herojė Katerina autorės vaizduojama kaip nepastovi asmenybė ir net tada, kai dar kartą bando paneigti moters silpnumą. Prilyginimas vyrui, elgesys, kuris būdingas vyrui, antrosios lyties išnaudojimas, savo valios parodymas reiškia mėginimą ištrūkti iš ją žeminančios padėties. Katerinos įgytas ciniškumas iškyla ir prieš kitą vyrą:

„Dažnai lėkdavau į Elio celą <...> Cele aš vadinau tą mažutį, idealiai, mano galva, tiesiog nesveikai tvarkingą Elio butuką“ (1, p. 71). „Nešdavau Eliui skaityti eilėraščių pluoštus. Jeigu jis pajusdavo eilėraštyje ne savo, o kito žmogaus „dalyvavimą“ sakydavo: – Skystai...Šitą išmesk. „Kokia puiki intuicija... – stebėjausi. Bet aš vis vien nebūsiu tau ištikima. Ištikimi būna tik šunys““ (1, p. 77-78). Autorė vaizduoja savotišką romano veikėjos priešinimąsi ne tik galimam Elio pavergimui, bet ir Biurgerio nuostatai, kad ji jau niekam nebereikalinga: „O Biurgeris kaip visada labai autoritetingai pareiškėdavo: - Jūs jau parašėte dvi geras knygas. Todėl galite gyventi nors ir su krokodilu“ (1, p. 77-78). Veikėjos psichologinį sumišimą, nežinojimą kaip elgtis, kaip pakreipti situaciją naudinga linkme, padeda atskleisti ir vertybių klausimas: „skirtingos vertybės dažnai tampa nesantaikos šaltiniu“ (22). Biurgeris yra vyras, kuriam meilužė reikalinga tik kaip žmonos pakaitalas lovoje. Jis turi savo šeimą, kurioje stengiasi puoselėti žmogiškąsias vertybes, tradicijas, papročius, o iš nuotykių gimęs vaikas jam tik našta, kurią reikia slėpti.

Panaši situacija parodoma ir antrajame autorės romane *Juodas kvadratas*. Vyras yra tarsi žaisliukai, instrumentai. Stella į miestą nuolatos išeina apsirengusi labai trumpa, juodos spalvos suknele, lankosi baruose ir atsiduoda kiekvienam sutiktajam. Iškreiptas herojės mąstymas priveda prie vienos iš trijų gyvenimo dilemų – Stella nėra ir niekada nebus vedusio vyro mylimoji. Gynyba (kuriančio asmens pozicija) prieš nepalankiai susiklosčiusią situaciją, atskleidžiama išbandymu. Autorė Stellą vaizduoja besigriebiančią paskutinio šanso išlikti savo mylimojo Justo moterimi. Stella nusiperka savo tuščiam, nuomojamam kambariui seną supamąją kėdę (jaukių namų simbolį). Šios kėdės atsiradimą būtų galima sieti su laisvės netekimu, herojė pasirengusi dėl Justo ir jo meilės viskam – tapti ne tik meiluže, bet ir jo vaikų motina. Vidinė herojės būseną atsiskleidžia per jaukių namų troškimą, tikros meilės geidimą, tačiau juk visuomenėje žinoma, kad „meilužė susijungia su vyru ne kaip giminės tėsėja (34, p. 72).

Viešojoje erdvėje yra priešinga namų erdvei. Viešojoje erdvėje besiskinančios sau kelią Jazukevičiūtės herojės namų erdvėje yra svetimos, suvaržytos. Romane Anarchistės išpažintis namai tampa ne jaukumo, o prieglobsčio vieta. Prieglobsčio nuo beprasmių kalbų su vyro draugais. Herojė palieka Lietuvą, trokšdama susipažinti su kita kultūra, jos atstovais, o kartu atrasti ir įgyvendinti save kaip rašytoją, tačiau milijoninio miesto erdvėje atsiveria dar didesnė sumaištis. Svetimos šalies gyventojų mentalitetas, susikaustymas kuriančiam žmogui nepakeliamas našta: „Pietaudavome su jo draugais, vakarieniaudavome. Į teatrus ir koncertus aš niekada nesiveržiau, o jis ir nesiūlė. Pati sau buvau ir teatras ir koncertas. Tokia jau aš buvau. Pati sau viskas. O iš tų „kviestinių“ pietų, vakarienių pareidavau tyli, susigūžusi. Tamsi. Aš

nežinojau, ką su tais žmonėmis kalbėti (1, p. 252)“. Romane *Anarchistės išpažintis* autorė parodo, kad artimųjų meilė, namų jaukumas kuriančiai asmenybei taip pat nebūtinai, nes tik streso būsenoje galima sukurti šedevrus. Didelė vyro Vadimo ir dukros meilė priverčia heroję pasiaukoti ir būti eiline moterimi, o tai (su)žlugdo kūrybiškumą. Herojai nebežinant kaip išreikšti save, kur išlieti savo energiją, ji lankosi restoranuose, antikvariatuose, bando pasijusti sava, tačiau tikrojo įkvėpimo ji negauna, nes yra toli nuo Lietuvos, nuo Marcinkonių. Sutikus Sonią, veikėja pasijunta esanti gyva ir laisva, nes tai jos aplinkos žmogus. Vietoj kūrybos heroję ir jos draugė renkasi narkotines medžiagas ir alkoholį. Prieš jų akis iškyla jų nemėgstamas gyvenimo būdas: „ – Kur jie visi lekia, Sonečka? – paklausiau aš <...> – Žinau. Pragaran jie lekia <...> – Todėl... kad jie visi lekia pinigų uždirbti“ (1, p. 264). Herojė susiduria su neišsprendžiama dilema: romano, kurį siekė parašyti iš tiesų negali realizuoti. Šeimos: – dukros ir vyro – atsisakyti, palikti taip pat skaudu. Anarchistė pasirenka jaukius namus. Knyga ir gėrimas padeda pajauti anarchistinę prigimtį, tačiau kūrybos peno ji neišgauna.

1.3 Namai – priešinimosi aplinkai vieta

Patriarchalinėje Vakarų visuomenėje įprastos šeimos modelis formuoja vyriškumo ir moteriškumo identitetą. Tradiciškai mergaitės ir moterys yra skatinamos būti kantriomis, suprantančiomis, jautriomis, pasyviomis, priklausomomis, o berniukai ir vyrai yra skatinami būti savimi pasitikinčiais, nepriklausomais, drąsiais, atsakingais ir agresyviais, kad aprūpintų „savo“ šeimą materialiai bei garantuotų jos saugumą. Vyrų gyvenimas – viešoji sfera. Moters gyvenimas – vaikai ir virtuvė, kitaip sakant „namai“. Namai tradiciškai laikomi sava tvirtove, savo buveine, kur moteris jaučiasi saugi, sava. Autorės Jazukevičiūtės romanuose šis nusistovėjęs modelis akivaizdžiai bandomas griauti. Ryškiausiai priešinimasis matomas tarp motinos ir dukters. Pirmiausia romano veikėjų Katerinos, Stelos, Marijos gyvenimo būdo keitimosi detalė – jos nėra vien dėl daiktų, ir jų teikiamo patogumo gyvenančios moterys. Romane *Anarchistės išpažintis* laisvas nuo vartojamojo pasaulio malonumų yra ir senelis, išmokantis to ir anūkę. Santykis su daiktais svarbus tik motinai, kuri kaip tradicinė moteris visą gyvenimą yra praleidusi virtuvėje: „viešpatie, tu turi tik vieną puodą? <...> Kuo tu maitiniesi?“ (1, p. 20). Jei motinai namai – šeimos židinio šventovė, tai jaunosioms Jazukevičiūtės romanų herojėms namai yra savotiškų pramogų zona, įkvėpimo zona: „arba visu garsu paleisti beprotišką, graudžiai seną, bet labai dvasingą dainušką „Oči čiornyje“ (1, p. 57)“. Daiktai, nors ir suteikia patogumą, tačiau jų jaunosios kartos atstovėms nereikia. Namai be daiktų suvokiami

kaip laisvi, juose galima „kvėpuoti“, tiksliau, visiškai atsipalaiduoti, nejauti beprasmiu pasaulio. Jazukevičiūtės romanų šiuolaikinės moterys jau yra nebeprisilaikomos nuo senųjų vertybių, tačiau motinystę jos priima.

Moteriai motinystė visada buvo tema, kurios kritikuoti buvo neįmanoma, tokia situacija per daugelį amžių įgavo matriarchatinės kultūros vardą. Matriarchatinėje kultūroje moteris turėjo persvarą prieš vyrą kaip tik savo motiniškumu. Ryškių matriarchato pėdsakų užtinkame ir lietuvių tradicijose bei literatūroje (R. Šerelytės „Ledynmečio žvaigždės“ – senelės prototipas, Žemaitės kūrinuose veikiančios moterys, Šatrijos Raganos sukurtas mamaitės personažas ir kt.), kurioje pagarba ir meilė motinai, senelei, jos valios paisymas ir jos globa sudaro vieną iš pagrindinių šeimyninės dorovės dėsnų. D. Jazukevičiūtės romano veikėja (Katerina), augindama dukrą, išmoko atžalą save gerbti, kaip kad ji gerbia savąją motiną, tačiau kartu ir nepamiršti, kad reikia turėti savo nuomonę.

Pažiūros, kad moters pareiga gimdyti vaikus ir atlikti globojamąją bei auklėjamąją funkcijas privačioje sferoje – namuose, romano herojės-anarchistės priimamos tik iš dalies. D. Jazukevičiūtės herojė Katerina supranta moters svarbą, tačiau ji tiesiog negali būti tradicine motina savo dukrai, nes kūdikio susilaukia nesantuokinėje šeimoje, nuo vedusio vyro. Autorė parodo, kad šeimos buvimas veikėjai nėra svarbus, ji mąsto, kad vaikas gali užaugti ir pats. Katerina nesuvokia, kad svarbiausioji vaikų ugdymo institucija, svarbiausia aplinka, kurioje vykdoma vaikų socializacija, yra vyro ir moters santuoka (šeima). Jai nesuvokiama situacija, kad moteris turi šeiminkauti namuose. Pagrindinė veikėja neduoda savo dukrai esmingiausio dalyko: fizinio ir psichologinio saugumo. Vaikas (herojės duktė) ne tik auga vienas, bet ir, kas akivaizdu, neturi vaikystės, nes gyvena suaugusio žmogaus gyvenimą: „Kartą nusigėriau kažkokiam vakarėlyje ir auštant parsitempiau į namus visai nepažįstamą vyriškį. Šūkavau virtuvėje, be perstojo rūkiau ir laisčiau ant grindų vyną <...> Vaikas irgi išlindo iš patalų. Virė savo mamai arbatą ir kilniaširdiškai guodė“ (1, p. 81). Herojės dukra atlieka motinos pareigas, prižiūri ir padeda savo mamai. Galima neabejoti, kad tokį motinos būdą visiškai (ar bent iš dalies) perims ir dukra. Vaiko jaučiamas vienišumas, neturėjimas pavyzdžio augant, išvystys gebėjimus žaisti vaizduotės žaidimus, lavinti gebėjimą susitelkti, susikoncentruoti ties vienu dalyku, nesiblaškyti, būti meną suvokiančiu ir kuriančiu žmogumi. Mergaitė autorės vaizduojama įstojanti į meno mokyklą Didžiojoje Britanijoje.

D. Jazukevičiūtė parodo ir romano herojės pastangas būti kuo geresne motina: „Valgi ruošiau pati. Nors nekenčiau tų puodų visa širdimi. Bet nedrįsau vaiko maitinti visokia bjaurastimi. Kišti jai visokias žuvies lazdeles, plastmasines dešreles“ (1, p. 75). Duktė Katerinai rūpi, ji, darydama valgyti, kelioms valandoms atsisako anapus namų esančio pasaulio.

Ryšciausias pasiaukojimo dukters labai pavyzdys, romano autorės atskleidžiamas, kada herojė atsisako savo garbės, aukojasi dėl geresnės mergaitės ateities, pasilikdama su apgavusiu ją vyru (Vadimu) ir prašydama: „Gal aš kaip nors sugebėsiu išpirkti savo kaltę?.. – Bandyk pinigais <...> Aš rimtai. Visai aš nesityčioju. Ko akis išpūtei? Žinai man reikia vaiką įkurdinti Londone <...> Todėl priimsiu tavo pinigus. Mielai <...> Matai kompromisai tavo lauktieji ir pasipylė“ (1, p. 311). Vyru išpildžius jos prašymą kurianti moteris nebenori būti nuolanki ir atsidavusi. Taip paneigiamas jos nusižeminimas, labiausiai priartinantis moterį prie „gyvenimiškos“, tradicinės jos padėties.

Be motinystės klausimo šiame romane Jazukevičiūtė aptaria ir vedybinio gyvenimo pradžia. Gyvenimas su vyru Vadimu romano veikėjai anarchistei yra pirmasis susitaikymas su namų moters vaidmeniu. Šeimos „gimimo“ pradžia tarsi perėjimas į Katerinos naują gyvenimo etapą. Vyras romano veikėją suvokia esant netradicine moterimi ir nevaržo jos namų moters pareigomis: „Vadimui, rodos, kaip ir mudviem, nepatiko sterilūs namai. Netyčia atsisėdęs ant kokio intymaus drabuželio jis kikendavo, traukdavo ją į dienos šviesą ir ilgai apžiūrėdavo. – Štai patekau į bobų karalystę“ (1, p. 241). Katerinai tobulas vyras sudaro visas gerų namų sąlygas. Nupirktas kompiuteris, netrukdytas gyventi, suteikia veikėjai dvasios ramybę, sumažina Katerinos nepasitikėjimą žmonėmis. Vadimas kaip vyras suteikiantis paramą kenkia kuriančiai moteriai: ji nesukuria savo norimo romano, nebesugeba kritiškai mąstyti. Visiškai įsivyravęs savitarpio supratimas ir idilė autorės sugriaunami, kuomet veikėja sužino intriguojantį faktą – Vadimas oficialiai vis dar vedęs savo žmoną. Dar kartą gyvenime patirta išdavystė, pažeminimas verčia veikėją nebesitaikyti ir priešintis šiai „tobulų“ namų situacijai. Namų moters paveikslas greitai mėginamas pamiršti, į ateitį vėl žvelgiama kuriančios moters akimis. Ji dar būdama Maskvoje apsisprendžia: ji pajėgi gyventi be vyro ir vėl įsitvirtinti vyriškoje kultūros sferoje. Katerina yra naujosios kartos atstovė, kuriai nesvarbūs papročiai, aplinkinių žmonių apkalbos. Šie namai nėra ir niekada nebuvo tikri, todėl ir likti juose, sergėti vyrą yra beprasmiška.

Antrajame D. Jazukevičiūtės romane *Juodas kvadratas*, namai dar labiau išryškėja kaip priešinosi nusistovėjusiam moters gyvenimo būdui, vieta. Romane *Juodas kvadratas* prie stereotipinio mąstymo apie namų moterį griovimo prisideda ne tik buitinių daiktų neturėjimas, bet svarbesnės Stelos gyvenimo dilemos – pirmoji, ji nėra gera, vyrą mylinti ir dėl jo besiaukojanti žmona, ir, antroji, (romane Anarchistės išpažintis iškilęs vaiko auklėjimo klausimas) ji nėra dėl vaiko atsisakanti kūrybinio kelio moteris. Romano pagrindinės veikėjos motinos vertybės (ir šiame romane) yra susijusios su namais, šeimos priežiūra: globojimu ir auklėjimu, o tai leidžia ją sutapatinti su tradicinės šeimos motinos stereotipu. Tėvas nors ir

neįvardijamas, bet yra valdžios atstovas. Stella nėra kaip motina – namų buitis ir šeima jai nėra pirmoje vietoje. Ji moteris, kuri nori naudotis visais gyvenimo teikiamais malonumais, ir prilygti vyrui, todėl po nesėkmingų santykių su savo pirmąja meile Stella iš karto ieško paguodos kito vyro glėbyje. Jai reikia žmogaus, kuris ją išklausytų, paguostų, būtų draugiškas, užjaustų. Ji negalvoja apie rimtus santykius ar šeimos sukūrimą, o siekia tik pasitenkinimo ir nevaržomos esaties. Nusivylimas pirmu mylimuoju (kuris išeina pas žmoną) suteikia jai ciniškumo (pasinaudojusi meilužiu nori jį palikti), tačiau išsiskyrimas neįmanomas. Tobulu vyru kelis mėnesius buvęs meilužis Borisas savo nuoširdumu ir šiluma įtinka tradicines šeimos vertybes puoselėjančiai herojės motinai: „Vyras jis, atrodo, rimtas. Jokių kitų. Kelsim vestuves. Viskas aišku, dukra paklydėle? (2, p. 48).“ Stellos mėginimas nesutikti su motinos pasisakymu, (ji Boriso nemylinti), nenorėjimas tekėti, mėginimas išvengti Boriso, romano heroję leidžia interpretuoti, kaip bandančią išvengti ir motinystės (ji laukiasi kūdikio). Jei moderniaame pasaulyje moteriai pačiai leidžiama pasirinkti gyvenimo būdą, kartu priimti ar ignoruoti motinystę, tai autorė per motinos paveikslą atskleidžia, kad sovietinėje santvarkoje įsivyravęs dukters elgesys netoleruotinas, šeimos tradicijos yra giliai įsišaknijusios, jos privalo būti puoselėjamos, aukojant save ir savo laimę: „Kas ta meilė? Šiandien myli, rytoj ne. Priprasi, jeigu ir nelabai. Moteris turi kentėti. Visos kenčia. Visoms moterims sueitis yra nemaloni. Ir tu pakentėsi. Dantis sukąsi ir pagulėsi. Pagulėti nesunku“ (2, p. 48). Motinos pasakyti žodžiai aiškiai atskleidžia, kad ir ji gyvenime labai daug paaukojo dėl savo šeimos, jos gero vardo, todėl herojė tiesiog privalo aukotis, privalo perimti motinos vertybes. Motina mano, kad laikas padeda susivokti savo mintyse, pamilti arba tiksliau prisirišti prie nemylimo vyro ir taikiai gyventi.

Romano autorė, vaizduodama pagrindinės veikėjos siekimą vis naujų seksualinių santykių, siekimą atsisakyti motinystės, parodo laisvo pasirinkimo būtinybę. Ši pasirinkimo būtinybė gyvenant su vyru neišnyksta, nes nuolatinis kentėjimas dėl nėštumo komplikacijų, baimė dėl vyro elgesio su ja – jaunai moteriai yra nepakeliami. Autorė parodo, kad nepakeliamoje būsenoje Stelos kantrybė baigiasi, suprantama gynybos būtinybė, atsiranda neapykanta vyrui. Ši neapykanta tik auga, ypač, kada vyras, nebegalėdamas gauti iš žmonos meilės, naudoja prieš ją fizinį smurtą. Borisas kaip psichologas žino, kad žmogus suvokęs potencialią grėsmę, išsigąsta ir imasi bet kokio veiksmo, kad sumažintų baimę, taip yra ir šiuo D. Jazukevičiūtės vaizduojamo epizodo momentu: „Mano naktys buvo baisios. Vos mėnesiui praėjus, dar nesugijus žaizdoms, mano vyrelis ėmė reikalauti, kad „vykdyčiau žmonos pareigą“. Buvo ne naktys – ištisinės grumtynės. Kartais aš nusileisdavau. Dėl šventos ramybės“ (2, p. 62). Stellos nusileidimas – tai pasyvumas, kentėjimas iš paskutiniųjų visus pažeminimus. Boriso

engimas – tai mėginimas paversti Stellą savo motinos atspindžiu, ne tik namų gerovei kaupiančia daiktus moterimi, bet ir jo bei dukters gyvenimui besiaukojančia verge. Tokia nuostata ir gyvenimo nepilnumas su nekenčiamu vyru dar labiau Stellą stumia elgtis priešingai – ieškoti išeities iš susiklosčiusios situacijos. Mėginimas nusižudyti tampa pabėgimu nuo Stellą sekinančių pareigų ar bandymų kažką pakeisti. Tokių jos veiksmų seką nulemia ne tik skausmas, bet jos, kaip moters, išniekinimas. Tiksliau, jos grožį, žavesį, moteriškumą rodęs kriterijus – krūtys, jau niekada nebebus tokios standžios ir gražios: „– Va kiek pūlių, – nudžiugo chirurgas. – Ne, daktare, čia pienas, nuliūdino jį seselė, padėjusi jam per operaciją“ (2, p. 62). Posovietinės santvarkos moteriai niekas pasaulyje daugiau nerūpi, o namai su likusia naujagime, motina, vyru tampa nebe svarbūs. Kitas varginantis romano veikėją įvykis nutinka tada, kai jos gyvenime išsenka nuolankumas ir romano herojė pasirenka abortą, negimdo antrojo kūdikio: „– Ieškok abortmacherio, – šiurkščiai pasakiau jam“ (2, p. 65). Daugelyje ankstesnių kūrinių moterys vaizduojamos kaip asmenybės, pačios norinčios patirti motinystės kančias (pavyzdžiui, moteris V. Juknaitės apysakoje „Stiklo šalis“), atsisakyti savo siekių, pasiaukoti vaiko labui. Tačiau tiek šiame romane *Juodas kvadratas*, tiek romane *Anarchistės išpažintis* pagrindinės veikėjos nenori visiškai pamiršti savo ankstesnio gyvenimo būdo. Romano veikėja vaizduojama nebe priklausanti nuo tradicijų, jos vertybių skalė yra pasikeitusi. Autorės Stella parodoma kaip nebesvarstanti moteriai būdingo gyvybės išsaugojimo klausimo, ji nebesitaria su vyru. Jai tai tik prievartos vaisius. Ji parodoma kaip nebenorinti dar kartą būti savo kūno įkaite. Jazukevičiūtės romano protagonistė naujai motinystei yra nepasiruošusi. Suteikti meilės ir vėl prisiimti atsakomybę už būsimą vaiką herojai yra per sunku, ji negali to iškęsti. Po aborto seksas, bet kokios vyro glamonės, yra atgrasūs ir nebegalimi dalykai. Autorė romano veikėją parodo kaip seksualiai pasyvią moterį, vengiančią savojo vyro dėmesio elementariausiu būdu (pabėgimu į kaimą). Herojė išnaudoja kaime esančią motiną, palieka jai savo vaiką. Laisvės troškimas romano veikėją nuveda pas meilužį. Seksualinė neištikimybė savajam vyrui kyla todėl, kad intymumas, prisirišimas, meilė jaučiama kitam. Nors Stella taip priešinasi vyrui, jo valdžiai, tačiau trokšta patenkinti ir savo jausmus, visa tai daro slapčia. Slaptumas būtinas, nes kitaip neliks intymumo, susitikimo džiaugsmo ir laisvės. Slaptumo situacija parodo autorės siekimą priartėti prie kuriamos realybės, tikrojo gyvenimo, nes visuomenės nuostatos susijusios su šeimos institucija vis dar griežtos, o ištikimybės teigiamas vertinimas vis dar akivaizdus. Taigi ir romane kuriančios moters artimieji nesuprastų herojės poelgio, nes jie dar gyvena patriarchalinio laikotarpio nustatytomis normomis. Romano veikėja paviešinti savo intymių santykių negali, nes bijo visuotino pasmerkimo, naujas požiūris į gyvenimą suprantamas tik herojės ir jos meilužio mintyse.

Atsidavimas meilužiui Stellai suteikia dar didesnę laisvės siekį, ypač būnant šeimos aplinkoje. Mergina autorės vaizduojama besirūpinanti savo pirmagime atžala, tačiau nepamirštanti ir ankstesnių savo gyvenimo pomėgių: skaityti knygas, rašyti eilėraščius, gerti, rūkyti kol dukrelė miega ir kt. Pomėgiai leidžia nors trumpam atsigauti, užmiršti, kad namų erdvė yra nesaugi dėl „voro“, nemylimo vyro. Pomėgiai gelbsti ir nuo darbų rutinos, padeda pailsėti ir, kas svarbiausia, – nepasiduoti (nenusižudyti, jei ne tobulėti, tai bent jau egzistuoti kūrybos srityje). Akivaizdu ir tai, kad tokie pomėgiai jai padeda ne tik atsipalaiduoti, bet ir atsiriboti nuo visko, kas ją supa. Net ir gyvendama uošvienės bute ji atsisako moteriai įprasto darbo – tvarkymosi. Lietuvių literatūroje iki tol vyravęs moters namų šeimininkės bruožas galutinai Dalios Jazukevičiūtės sugriaunamas. Stella nėra kaip Žemaitės apsakymo *Marti* veikėja Katrė. Romano veikėja visiškai nesirūpina namų švara ir jų priežiūra. Purvas ir dulkės jos tiesiog nepastebimos, o nuo jų kenčia herojės duktė: „Aš vaikštinėjau tarp dėžių ir supavau vaiką. O sūpuoti reikėjo vis dažniau. Manau, nuo to sandėlio, nuo tų visų dulkių <...>“ (2, p. 71).

Tradicinei namų moteriai būdingas rūpinimasis savo atžalomis, tačiau tai nėra būdinga romano veikėjai. Sužinojusi, kad jos vaikas serga astma Stella guli su dukra ligoninėje, o grįžusi į namus kurianti moteris netvarko namų. (Ligos požymius gali iššaukti alergiją sukeliančios medžiagos, kaip pvz.: žiedadulkės, naminiai gyvuliai, namų dulkių erkių išskyros arba kiti veiksniai, tokie kaip: infekcijos, fizinis krūvis, šaltis, kvėpavimo takus erzinančios medžiagos (tabako dūmai, dulkės, stiprūs kvapai) ir stresas)². Galima tik numanyti, kad toks jos elgesys (nuolatinis gulėjimas su vaiku ligoninėje) yra būdas išvengti vyro, nesimatyti su juo. Rašytoja vaizduoja susvetimėjimą, santykių irimą tarp pačių artimiausių žmonių. Tokia situacija tarp vyro ir žmonos veda ir prie vaiko bei mamos santykių komplikavimosi: paneigiamas motiniškas pasiaukojimas dukrelės labui. Autorė parodo, kad motinai dukra nors ir svarbi (tai tradicinės moters bruožas), tačiau dukters atsisakymo sąlyga yra privaloma, nes kitu atveju herojė ir toliau bus žeminama, puldinėjama, prievartaujama savo pačios namuose. Taip pat nepajus tikros laisvės, leidžiančios įsitvirtinti kaip kuriančiai asmenybei. Stella tampa nesąmoningai motinystę ignoruojančia, jos atsisakančia moterimi. Pagal žydų tradicijas, šios religijos atstovai niekada nepalieka savo atžalų augti su netinkamomis motinomis. Dukrelė paliekama tėvo globai, (jis ją išsiveža į Izraelį). Violeta Kelertienė feministinės kritikos veikale *Kita vertus* apie meilės (šiuo

---

² Žr. Laisvoji enciklopedija Vikipedija [Žiūrėta 2009 05 23]. Prieiga per internetą:

<<http://lt.wikipedia.org/wiki/Astma>>.

atveju meilės vaikui) atsisakymo svarbą teigia, kad toks problemos išsprendimo būdas „dažniau pasirenkamas“, todėl, kad jis „dabar suvokiamas kaip sąlygiškas gėris“ (15, p.47).

D. Jazukevičiūtė tokiu romano *Juodas kvadratas* veikėjos poelgiu paneigia Penelopės mitą. Žmonos, motinos vaidmenys parodomi kaip varžantys, griaunantys pasitikėjimą žmonėmis, bet svarbiausia savimi. Stellos žengtas žingsnis iškelia išsilaisvinimo idėją: kad nebebus nuolatinės kovos už būvį, kad pagaliau ji identifikuos savo asmenybę, maksimaliai save realizuos kūryboje, namų erdvė taps nebe suvaržymų, nebe skausmo, blogo vyro elgesio, abejingumo vieta, o viešosios erdvės proveržio vieta. Ji skiriasi nuo savo motinos, nes atsisako namų kaip kartas vienijančios erdvės. Namų vaizdinys kuriančiai Jazukevičiūtės veikėjai nėra esminis. Namų moters lemtis nepriimama, nes ilgi kančios metai nieko neduos, ši moteris privalo tapti aktyvia ir priimančia sprendimus.

Namai, kuriuose neįmanomos gyvenimo sąlygos, vaizduojamos ir trečiajame Jazukevičiūtės romane. Suprasti Marijos būseną, jos asmenybės savybes padeda atskleisti asocialių tėvų problemas nagrinėjusių socialogų darbai. Socialoginiai tyrimai teigia, kad turtingų, išsilavinusių tėvų šeimose vaikams netenka rūpintis tėvų gerove, jie nepatiria smurto, turi vaikystę. Romane *Dviejų mėnulių baras* autorės vaizduojami posovietinio miesto žmonės tolsta nuo tradicijų, geria. Visa tai matydamas jaunas žmogus arba perima tokį gyvenimo būdą, arba visomis jėgomis jam priešinasi. Taigi, Marija, būdama aštuntoje klasėje, vaizduojama kaip namų moteris. Tiksliau perima visas tėvų pareigas, jų darbą: „Atidariau vonios kambarėlio duris. Mama gulėjo ant šlapio kilimėlio <...> Ji miegojo <...> Mama miegojo savo pačios vėmaluose <...> Nešiau savo mamą kaip šapelį rankose <...> perrengiau švariais marškiniiais <...> Ir atsiguliau šalia“ (3, p. 17). Ji stengiasi rūpintis namais, nes nei tėvas, nei motina to jau nebesugeba padaryti. Namai virsta nuolatinė išgertuvių ir nesibaigiančių triukšmų vieta. Baisios situacijos priežastis – tėvų neišsilavinimas, neprisitaikymas prie kintančios politinės situacijos, bedarbystė. To meto situaciją, pavaizduotą Jazukevičiūtės romane, ekonomistai teigia, kad problema susijusi su ekonomikos krize, šalies perėjimu prie privatizacijos procesų. (35, p. 38). Nusizudymas – tai greičiausias ir lengviausias būdas išvengti gėdos prieš šeimos narius, aplinkinius. Vyro pasidavimas visiškai sužlugdo žmoną. Vaikas paliekamas likimo valiai. Autorė parodo veikėjos priešiniamaši išskylantiems namuose sunkumams per kelis aplinkai etapus, kuriuos perėjus tradicinių namų svarbos supratimas ir jų siekimas tampa pagrindine jos tolesnio gyvenimo jėga. Pirmoji romano herojės pasipriešinimo banga iškyla nebeturint namų, motinai galutinai prasigėrus. Romano veikėja įgauna tiek drąsos, kad pati pasirenka našlaitės internato namuose statusą, ji nebeatlieka namų moters pareigų todėl, kad tai neduoda jokios naudos. Internatas, turėjęs būti saugus ir savas, merginai tampa kaip dar viena nesaugi aplinka,

kurioje kaip ir namuose gresia pražūtis: „Mes gerdavome nuo penktadienio vakaro iki pirmadienio <...> Gal jiems galima, o tau ne. Pradėsi lakti ir tau bus šakutės, pražūsi“ (3, p. 40, 42). Negalime teigti, kad Marijos paveikslu išreiškiamas tobulas įsitvirtinimo modelis, tačiau tai pradžia.

Antrasis pasipriešinimas įvyksta tada, kai Marija suvokia, kad nereikia ir negalima pasiduoti liūdesiui ir kančiai, reikia būti stipriai. Marija supranta, kad alkoholizmas griaua asmenybę: žmogus šiurkštėja, menkėja protiniai sugebėjimai, prarandami pareigos ir atsakomybės jausmai. Veikėjai tai tampa galutiniu apsisprendimu tapti šeimos „galva“: „- Mamyte, bet tu juk nėsčia!<...> Jau septintas mėnuo <...> Gimdysi? <...> Paskui paliksiu tą vaiką gimdymo namuose <...> Ne mamyt. Aš tapsiu šokėja. Aš tau iš Londono kas mėnesį pinigėlių atsiųsiu. Ir pati bankui paskolą mokėsiu<...> Tu rytoj su manimi eisi į tokią kliniką. Priklausomybių klinika ji vadinasi“ (3, p. 46, 57). Autorė parodo, kad rūpestis artimaisiais, jų finansinė gerovė verčia Mariją pamiršti save, savo garbę ir lemiamu momentu pastūmėtai draugo apsispręsti eiti šokti ne baletą, kaip vaikystėje svajojo, o gundymo meno šokį – stiptizą. Toks drąsus nesavanaudiškas poelgis autorės parodomas kaip suvokimo momentas. Pagrindinė veikėja suvokia, kad nebėra vaikas, kad ji pasieks tikslą tik pasitikėdama savimi, nepasiduodama ir neskandindama savo liūdesio alkoholyje, narkotikuose. Kultūros poliaus įvaldymas gali būti jos laime ir viltimi išlikti, todėl save realizuoti yra būtina. Gebėjimas žavėti ir vadovauti vyrams taps egzistencine pilnatve.

Išvykusi į Londoną Jazukevičiūtės herojė tik iš dalies jaučiasi turinti namus, nors emigracija tampa kasdienybe, tačiau užsienio šalyje esantys namai laikini. Pilni įvairiausių daiktų namai neatstoja paprastų namų Lietuvoje. Gimtojo krašto nostalgija tokia didžiulė, kad pati Marija skaito lietuviškas knygas, internetu bendrauja su vaikystės drauge, esančia Lietuvoje. Ji tik taip dvasiškai atsigauja ir gerai jaučiasi. Vykdamą į Londoną ji nesusimąstė apie artimųjų lietuvių kalbos, savų žmonių ilgesį. Marija suvokia, kad yra svetima tarp svetimų. Kita šalis nors ir aprūpina darbu, bet anaipatol nesuteikia psichologinio, dvasinio komforto. Romano veikėja pasijunta netekusi įprastos aplinkos, tiksliau tos socialinės realybės, kurios net nepastebėdavo ir dėl to jos nevertindavo. Emigranto dalia verčia ne tik Mariją, bet ir šalutinius romano veikėjus lietuvius, iš dalies ir visus ten esančius kitataučius, kurti ir plėsti savo pažįstamų, draugų ratą. (Įkurti tave suprantančią, visada sunkią akimirką padedančią bendruomenę.) Autorė atskleidžia, kad bendravimas su tokiais pat žmonėmis svarbus Marijai ne tik kalbiniu požiūriu (ar gali gerai jaustis, jei nemoki angliškai nė vieno sakinio be klaidų suregzti?), bet ir leidžia įgyti dar didesnę norą, kuo daugiau užsidirbti ir grįžti pas saviškius. Marijai namai nesuvokiami: pirma, be Lietuvoje likusių mamos, broliuko, antra, be tobulo vyro.

Herojė ieško savo tėvo atspindžio, ir tik pajutusi rūpestį – prisiriša, o vėliau ir kūniškai atsiduoda Andriui. Marija suvokia Andrių kaip vienintelį vyrą savo gyvenime, tačiau jam, negalėjusiam vaikystėje patirti motinos meilės, romano herojė yra tik viena iš daugelio moterų, suteikiančių šilumą ir ramybę: „Mergišius aš. Nuotykių ieškotojas, ar ką. Mainau moteris, keičiu, nemėgstu grįžti iš naujo“ (3, p. 88). Svetimas mikroklimatas, kultūra, svetima kalba ir meilės objekto išdavimas tampa Marijai pagrindiniais ir dar stipresniais stimulais savų namų Lietuvoje kūrimui. Marija parodoma, nepasiduodanti ir apsisprendžianti turėti savo butą ir tada, kai žiedą su briljantu užmauna ant piršto milijonierius, ir tada, kai nusižudo didžioji gyvenimo meilė – Andrius. Namai herojai tampa tarsi tikėjimo, šviesesne ateitimi vieta, ir visai nesvarbu, kad butui suremontuoti ir visiškai įrengti reikės dar metų darbo svetur. Tikri draugai, artimieji, savas butas autorės vaizduojami akstinu išgyventi: „Labai nenorėjau išvažiuoti. Visa manyje priešinosi, visa sukilo. „Paėmei paskolą – būk maloni ir mokėk, – bariau pati save“ “ (3, p. 219). Kurianti moteris nepasiduoda vyriškojo pasaulio gniaužtams, ji nėra ištižusi ir silpna.

Šiame skyriuje aptarti tradicinio moters paveikslų transformacijų aspektai parodo, kad romanų *Anarchistės išpažintis*, *Juodas kvadratas* *Dviejų mėnulių baras* herojės nėra mylimosios, nėra žmonos, nėra geros tradicinės motinos. Tai turėtų įrodyti, kad rašytojos vaizduojamos moterys nebenori gyventi vyriškųjų nuostatų ir mitų valdomame pasaulyje. Tačiau jas verčia tai daryti susiklosčiusios gyvenimo aplinkybės. Tai, kad bandomi kurti, atsisakant tradicinės moters paveikslų bruožų, nauji aktyvių ir netradicinių moterų paveikslai (Katerinos N., Stellos), rašytoją D. Jazukevičiūtę galima įvardinti kaip R. Šerelytės, Z. Čepaitės ir kt. moterų-kūrėjų pasekėją. Kūrėjos, minėtų romanų moterys, parodomos, kaip negalinčios priimti racionalių sprendimų, nes dar nėra iki galo suvokusios patriarchalinio pasaulio nuostatų. Jos vadovaujasi jausmais, pasiduoda vyrų įtakai. Toks veikėjų būdas atskleidžia, kad nagrinėtuose kūriniuose transformuojant tradicinį moters paveikslą neišvengta klaidų, kad kuriamas maištaujančios moters modelis iš dalies atitinka tradicinį namų moters paveikslą. Abi herojės ieško meilės, to vienintelio vyro, kuris leistų joms būti seksualiai laisvoms, ieško potencialaus vaikų tėvo. Jei romano *Anarchistės išpažintis* veikėja pati nusprendžia būti motina, tai romano *Juodas kvadratas* pagrindinė veikėja negali laisva valia pasirinkti būti ar nebūti ja. Atsisakyti šeimos kūrimo ir vaiko, sutrukdo artimųjų gyvenime įsivyravusios patriarchalinės nuostatos.

Ankstesnėje literatūroje vyravę moters-aukos, moters-nelaimingosios paveikslai, Jazukevičiūtės yra naujai perkonstruojami – veikėjos griaua maskuliniškojo pasaulio struktūrą, nebenori vyriškos užuojautos, gailėsčio, o taip pat likti tik vyrų šešėliu. Gyvenusios tradicinį namų gyvenimą supranta, kad negali įteisinti savęs kaip pilnavertės egzistencinės būtybės.

Gražių arba pavyzdinių santykių tarp moters ir vyro nebuvimas, nukreipia kuriančią asmenybę maskulinizacijos ir kūrybos linkme. Minėtų kūrinių moterys, laikui bėgant išmoksta perimti vyriškojo gyvenimo modelį, nebesistengia namų labui. Kūrybos srityje kuriančios moterys vis dar lieka besitvirtinančiomis, nes uždaroje namų aplinkoje negali sukurti originalių kultūros formų.

Rašytoja Jazukevičiūtė kuriančios asmenybės gyvenimo kelią vaizduoja deformuotą neatsitiktinai, nes tik likimo smūgius pajutęs žmogus, pasyvi visam pasauliui asmenybė gali visiškai atsitiesti ir toliau kurti.

II. 2. Kuriančios moters paveikslas transformacijos Dalios Jazukevičiūtės prozoje

Vienas iš moters laimės komponentų yra kūryba. Laimė yra siekiamybė, priverčianti gyventi, kurti, tobulėti, sukurti pasaulį. Dalios Jazukevičiūtės romanų veikėjos, galima teigti, per kūrybą stengiasi sugauti savo laimės paukštę, patirti kūrybos džiaugsmą, asmenybės vertės jausmą, sukaupti patirtį.

Kuriančios moters paveikslas Dalios Jazukevičiūtės prozoje įgauna naujų atspalvių, kada autorė visuose trijuose savo romanuose parodo savęs išlaisvinimo kelią per kelionę. Kelionę ne tik geografinėje, bet ir fizinėje erdvėje. Jazukevičiūtės herojės palieka namų erdvę, ir padedamos jų gyvenime atsirandančių žmonių, ar jų netekdamos veikėjos keliauja po dvasinę savęs atradimo kelionę. Kūrybiškumas visada buvo siejamas su vyriškojo pasaulio modeliu, o tam modeliui gyvuoti (buvo tikima) reikalinga miesto erdvė. Miestas arba jo įvaizdis nustūmė į šalį pasyvumą ir gamtą, o į kuriančios moters mąstymą miesto sąvoka įsiliejo kaip kultūros, meno sritis apjungianti zona. Miestas - tai puiki savirealizacijos vieta. Literatūroje iki tol vyravęs tradicinės moters paveikslas tebuvo patriarchalizmo kontruktas. Anot A. Zalatoriaus: „moters pasaulėvaizdis, jos gyvenimo samprata buvo apibrėžta buitinio patyrimo, šeimos, o interesai turėjo išsitemti moralės sferoje“ (32, p. 67). Jazukevičiūtės romanuose kurianti moteris veržiasi į visuomenės elito viršūnes, pamiršdama visas „teisingojo“ gyvenimo normas. Įsitvirtinimas mieste nepavyksta, todėl vėl įtraukiama ramybės zona – kaimas. Kurianti moteris savo nepastovumu, tūžmingu gyvenimo būdu nori prilygti ar net būti viršesnė už vyrus, tai dažniausiai įvyksta toje erdvėje, iš kurios veikėja anksčiau gyvenime buvo išvykusi. Kaimas, arba grįžimas į Lietuvą, atveria daug didesnes galimybes nei miestas. Jazukevičiūtės romano veikėjos panaikina ribą tarp moters ir vyro. Vyras net dažnai parodomas silpnesnis už kuriančią asmenybę, nebesugebantis priešintis gyvenimo sunkumams. (Vyras – vaikas, todėl reikia pasirūpinti jo sveikata (3, p. 192), (2, p. 232), vyras – „namų šeimininkė“ (2, 109, 226), vyras – grožio ir seksualumo auka (2, p. 143).

Keliavimas, susijęs su savęs paieškomis, geriausiai atsiskleidžia kuriant. Sovietmečio (ir prieš tai vyravusioje) literatūroje kurianti asmenybė padeda pamatus šiuolaikinei literatūros veikėjai, kuri yra sudėtingesnė, nes jai iki tinkamo kūrybos kelio reikia nueiti kelias būties pakopas. Pati svarbiausioji – tai apsisprendimas, ką nors keisti savo gyvenime. Asmenišką informaciją suteikimas bendravimo partneriui padeda išvengti identiškumo krizės, susitaikyti su savo staigiu socialinio vaidmens pakitimu. Kurianti asmenybė su mokytojo draugo ar netgi paties gyvenimo pagalba padeda sau, tiksliau kurdama neužsidaro savo viduje. Kūriniai (ar tai

būtų šokis, paveikslas, eilėraštis, romanas) atskleidžia kuriančios moters mąstymą, jos vidinį pasaulį ir taip padeda jai išsikalbėti, išgyventi dar kartą patirtą siaubą ar nuoskaudas, suprasti, kad toks jos likimas. Per į paviršių iškilusias emocijas – palaimą ar nelaimę, prasideda savęs, kaip kuriančios moters, įtvirtinimas. Įtvirtinimą sustiprina ir atsiradęs naujas mylimasis. Su asmenine iniciatyva susijusios vertybės (pasisekimas, laisvė nuo šeimos, karjera) parodo Jazulevičiūtės romanų veikėjų norą būti savimi pasitikinčiomis, jaustis viršesnėmis visuomenės narėmis. Galas uždaramui ir pasyvumui. Kuriančios moters atsisakymas klausyti vyrų (ir juos palikti), tai trečiasis ir galutinis įsitvirtinimo etapas. Suprasti kuriančios moters pasikeitusį gyvenimo būdą galime pasitekdami Helene Cixous žodžius: „kad vienas narių įgytų reikšmę, jis turi sunaikinti kitą. „Pora“ negali likti sveika: ji tampa mūšio lauku, kuriame amžinai vyksta kova dėl reikšminio pranašumo“ (9, p. 95). Naujosiomis sąlygomis kurianti Jazukevičiūtės moteris yra nugalėtoja. Provincija kuriančiai asmenybei suteikia arba tampa kuriamo meno siužetu.

2.1 Savęs išlaisvinimo kelias (tarp kaimo ir miesto)

Kintančiame literatūros pasaulyje atrandamas moteriškosios kelionės motyvas. Nors kelionė jau nuo seno siejama su vyriškuoju pasauliu: vyras yra ne tik fiziškai, bet ir socialiai stiprus keliauti, visada mokantis kovoti už savo gyvybę ar pažeistas teises, kai tuo tarpu, moteris yra fiziškai silpna, jausminga, neturinti nuolatinio darbo, vadinasi, ir kelionės finansavimo šaltinio. Moteris visuomet buvo susieta su namais, šeima. Šiuolaikinėje literatūroje įsivyrąja ne tik fizinės kelionės perspektyva: moteris-veikėja laužo įsigalėjusius stereotipus ir keliauja dvasinės pilnatvės link. Lietuvių literatūroje ryškiausiai kelionę iš kaimo į miestą pavaizdavo R. Šerelytė romane „Ledynmečio žvaigždės“, kur pagrindinės herojės veržimasis iš kaimo erdvės yra paremtas kūrybos siekimu. Šerelytės herojė, gyvenanti sovietiniais laikais, perima visuomenėje įsivyravusį požiūrį į kaimą ir miestą. Miestas jai asocijavosi su malonumais, laisve, nepriklausomybe nuo tėvų, nuotykių aistra, informacija, o kaimas – tik su sunkiu darbu. Suprasti kuriančios asmenybės paveikslą padeda mokslininkų straipsniai apie miestą. Leonidas Donskis analizuojantis Mumfordo teorijas apie miesto kaip civilizacijos simbolinę konstrukciją pabrėžia, kad: „viena iš svarbiausių vietų tenka miestui kaip vietai, kurioje susiformuoja žmogiškasis protas“ (12, p. 108). Galima teigti, kad tokia nuostata tiki ir Jazukevičiūtės romanų *Anarchistės išpažintis* ir *Juodas kvadratas* pagrindinės herojės. Jos veržiasi į miesto erdvę tikėdamos, kad pakliūs į civilizaciją, kurios nėra įprastoje kaimo

aplinkoje. Veiklumo trūkumas kaime, nuolatinis kaimo žmonių gėrimas jai yra atsibodęs. Tokius ir kitus kaimo ir miesto gyvenimo ritmų ypatumus galima išvelgti ir D. Jazukevičiūtės romanuose *Anarchistės išpažintis*, *Juodas Kvadratas*, *Dviejų mėnulių baras*. Pirmojo romano *Anarchistės išpažintis* veikėjai Katerinai N., kaip jau buvo minėta skyriuje „Vaikystė – lemiamas tradicijų (ne)įgijimo laikas“, senelio namai, kaimas jau yra laisva ir nevaržoma vieta, kur pajuntamas anarchiškumo, kūrybos pulsas. Toks nekasdienis gyvenimo būdas kaime padeda romano veikėjai ieškoti, neprarasti savo įvairiapusiškumo ir mieste. Autorės romano herojė parodoma kaip veikėja, kuri veikia viešojoje erdvėje. Ji tampa žurnaliste-korespondente, o jos rašymas turi savitą objektyvizuotą specifiką, orientuotą į plačiąją visuomenę. Bet koks galimas herojės suvaržymas stumia ją vyksti, ieškoti laisvės net užsienio valstybėse: „Tas žurnalistų seminaras <...> buvo kaip tikras išganymas. Teeina viskas velniop, mažiau kimšdama į kuprinę aukštakulnius batelius. Elis, susikrovęs kojas ant žurnalinio staliuko, <...> monotoniškai mane ūdijo: „– Pastatyk tą taurę pagaliau. Joje nebėra nė lašo“ (1, p. 127). Stresą keliančios aplinkybės romano herojės yra užmiršamos keliaujant. Priešinimasis tampa savotiška gynybos forma, nes tik taip užmiršdami dideli vyro reikalavimai. Visišką laisvės troškimą autorė parodo kaip herojės degradaciją. Bėgimas nuo banalios ir beprasmės kasdienybės užgožia kuriančią moterį: „– Mus visus vienijo muzika, viskis ir laisvė <...> Tik trečią parą prisiminiau, kad Jūrmaloje kažkur yra jūra <...> Tikras buvo tik nesibaigiantis svaigulys“ (1, p. 130). Užuočiusis žurnalistinio darbo, herojė renkasi alkoholį, kuris sukelia ne tik organizmo sutrikimus: „Širdis kalė neritmiškai, lyg norėdama išsprūsti iš griaučių narvo <...>“ (1, p. 131), bet ir haliucinacijas: „Ant veidrodžio lentynėlės pamačiau prilipusį, matyt kokio buvusio šio kambario gyventoją pamirštą seną, surūdijusį skutimosi peiliuką. Šėtono tarnas man paslaugiai pakuždėjo į ausį: „Dar visai neblogas peiliukas. Persirėžk kaklo arteriją. Tada užlipsi į Siono kalną ir ištrūksi iš čia““ (1, p. 132). Alkoholio pasekmių sukelti vaizdiniai, visiškas savęs nekontroliavimas dar nėra galutinis taškas. Herojė ieško vienos nakties sekso partnerio: „O gal netyčia pataikysiu ir paskambinsiu kokiam nors kartu čia atvykusiam draugužiui ir tada šitas košmaras baigsis“ (1, p. 132). Flingas Katerinos nesuvokiamas kaip gėda, ar neturėjęs niekada įvykti nuotykių. Ji tai suvokia kaip savaiminį įvykį apie, kurį galima netgi pasipasakoti: „Grįždama namo, autobuse pakurždėjau savo vienai draugužei iš Vilniaus į ausį: – Žinai, aš mylėjau su vyru, kurio niekada nemačiau. – Kaip nematei, sapnavai? – nesuprato toji. – Nesapnavau. Tiesiog jis atėjo tamsoje“ (1, p. 136).

Tradicinės stereotipinės vertybės mieste visiškai nebeturi prasmės, yra transformuojamos. Laisvė ir nuotyčiai autorės vaizduojami kaip būtini kuriančios asmenybės sukauptos blogos energijos išsiliejimo būdai. Toks nusiramimas Katerinai suteikia akstiną dar

labiau maištauti, nepasiduoti niekieno valdžiai: „Pavasariop aš pagaliau sugebėjau išsinešdinti iš laikraščio <...> Išvadinau aš savo šefą šūdu <...>“ (1, p. 132). Darbas nustatytu laiku, kasdieninė miesto rutina varžo kuriančią moterį. Nepasitenkinimas nusistovėjusia sistema tampa skandalingų poelgių virtine, o norma tapęs kasdieninis gėrimas atneša dar skaudesnius padarinius – atleidimą iš darbo, savigarbos netekimą.

Romano *Anarchistės išpažintis* veikėjos blaškymasis, ieškojimas savęs kaip neeilinės asmenybės, mėginimas išsiskirti iš kitų neapsiriboja vien namais, darbu, daktaro kabinetu. Lietuvos kaimyninės valstybės taip pat ne riba. Savęs išlaisvinimo kelio herojė ieško net ir Paryžiuje, Maskvoje. Katarina ir čia balansuoja ant šiaupusinio ir anapusinio gyvenimo ribos, ji nesusimąsto apie galimas pasekmes, ieško kažko, kas dar gyvenime nepatirta ir neišbandyta: „Tebūnie metro. Nenustygau vietoje. Man vaidenosi, kad šios akimirkos, šita laimė, kuri siautėjo mano širdyje, sprogdina mane iš vidaus <...> Aš priėjau prie platformos <...> Staiga iš rankų paleidau rankinę. Pamačiau, kad ji šlumštelėjo apačioje, ir nušokau pati“ (1, p. 217-218). Paryžius suteikia naujų išbandymų ir potyrių, todėl grįžusi į Lietuvą Katarina ryžtasi dar vienai avantiūrai – ištekėti už Vadimo ir apsigyventi Maskvoje. Kurianti asmenybė mano, kad ten ras savąjį džiaugsmą, tačiau svetima erdvė, žmonės ir jų mentalitetas, socialinės kolizijos ir papročiai jos nepriima: „Olga pavyduliavo man Bliumo <...> – Sašenka, ką tu toje Katarinoje radai? <...> – Pamanykit tik, iš Pabaltijo... Visokių užsieniečių Maskvoje nors vagonais vežk <...> O juk Katarina truputį beprotė“ (1, p. 272). Toks Maskvos atšiaurumas verčia veikėją vėl ieškoti „savojo žmogaus“, tiksliau žmogaus, laužančio visas tradicijas, kaip ir ji pati. Kuriančiu ir šiek tiek pakvaišusiu asmeniu tampa muzikos mokytoja (Sonia). Sonios gyvenimo spalvingumas leidžia Katerinai ja pasitikėti. Visas jų bendravimas – tai nuolatiniai gėrimai, žolės rūkymas. Toks bendravimas turėtų suteikti Katerinai akstiną rašyti savo romaną, visgi tikrojo savęs atradimo, kuriant šio miesto aplinkoje, ji nejaučia. Ji ilgisi Lietuvos, nesijaučia esanti. Gyvenimas svetur Katerinai tai kaip beveik nebūti. Vienintelis džiaugsmas – niekieno nevaržomas laikas ir gyvenimo būdas: „Šį kartą Olga bent jau teikėsi paskambinti prieš ateidama. Bet irgi pernelyg anksti. Bent šį kartą aš jau buvau išsibudinusi“ (1, p. 287).

Nepriklausomybė labai svarbi ir kitai Jazukevičiūtės herojai Stellai. Romano *Juodas Kvadratas* herojė Stellą autorė vaizduoja kaip asmenybę, kuri nori ištrūkti iš uždaros miesto erdvės, nes nebegali savęs realizuoti kūrybos plotmėje, nebegauna įkvėpimo, nes viskas yra jau žinoma ir nuobodu. Miestas, kuris turėjo suteikti neribotą laisvę ir laimę Stelai, išryškėja ne kaip svajonių ir vilčių išsipildymo vieta, o kaip skausmo ir nusivylimo zona. Stella toliau keliauja viena po savo kaip kūrėjos atradimų pasaulį. Savęs ji neberealizuoja kultūros zonoje – mieste, kadangi vyrai, jų meilė, nebėra siekimo tikslas. Pajūris ir jo skleidžiama ramybė parodo

tikrųjų gyvenimo vertybių esmę, ir jei miesto bute kūrybinę erdvę kūrė mylimas vyras, tai kaime jau pati Stella susikuria baltus ramybe, kultūra dvelkiančius namus: „Man atrodė, ta krosnis čia buvo viso ko centras – namų šerdis <...> Visas pašiūres ir pašiūrėles, sandėliukus ir dar nežinia kam skirtus priestatus aš paprasčiau jų nugriauti ir išvežti <...> Iš visų pusių atsivėrė didelė erdvė“ (2, p. 178). Patyrusi nuo naivumo įvairias gyvenimo negandas, romano *Juodas kvadratas* veikėja suvokia siekiamybės tikslą: „kad taptum kūrėju, neužtenka lavintis, tai yra padaryti savo gyvenimo dalimi reginius, žinias; kultūra turi būti suvokta laisvu transcendencijos judesiu; dvasia su visais turtais turi veržtis į tuščią dangų, kurį reikia apgyvendinti <...> (6, p. 793).“ Laisvas kaimo ritmas, nepriklausomybė mieste dažnai bandomi sugriauti. Vienas iš tokių įvykių Stellos gyvenime yra kada grįžta pirmoji meilė. Stellai pradėjus įvaldyti vyriškojo, patriarchalinio pasaulio modelį, autorė leidžia rinktis gyvenimo partnerį. Į vieną iš Vilniuje vykstančių Stellos parodų atvyksta Justas. Žinoma, kad vidurio amžiaus krizės laikotarpiu žmogus jaučiasi praradęs žavesį, patrauklumą, nors vis dar bando surinkti paskutinius žavesio likučius, todėl neretai nori pasitikrinti, ar dar yra įdomus priešingai lyčiai. Justas taip elgiasi ir vėl norėdamas pasinaudoti Stella. Šioje situacijoje ji nebėra senoji Stella, todėl nebesitaiko, kaip kad anksčiau, su nepavydėtina situacija. Gyvenimo nelepinta kurianti moteris jo kėslus ne tik perpranta, – dabar ji suvokia jo, kaip žmogaus, menkumą, supranta savo prieš keliolika metų buvusį naivumą, nesubrendimą. Stella nebesigręžioja atgal, nebeieško „to kas galėtų būti“, o pasirenka tai „kas yra“. Tokia romano veikėjos priešinimosi eiliniam pavergimui strategija, galima teigti, tampa gyvenimo varomąja jėga, naujo vertybinio suvokimo pagrindu. Maldaujančiojo pusėje lieka nebe ji – kurianti moteris, o jis – vyras, kurio „gyvenimo saulė“ jau leidžiasi. Vyrų valdymas, kaimo, kaip gyvenamosios vietos pasirinkimas, rodo jos galutinį įsitvirtinimą suvaržytame įvairių apribojimų pasaulyje. (Stellos nebegalima net lyginti su tradicine moterimi, todėl, kad ji ne tik nebepaklūsta nustatytoms normos, bet ji jas pati ir laužo: išsiveždama Eligijų (Elniuką) į užsienį (tai pagal patriarchalinio pasaulio taisykles gali daryti tik vyrai), rengdama parodas užsienyje, (kad uždirbtų pinigų Eligijaus operacijai), netikėtai trumpam grįžusiai dukrai ji stengiasi būti ne motina, o drauge).

Geriau suprasti kaimo ir miesto skirtumą kuriančios asmenybės mąstyme padeda tam tikros detalės. Romano *Anarchistės išpažintis* pagrindinė veikėja nenori būti tipiška mergaitė, vaikystėje gyvendama kaime išdrįsta elgtis kaip vyriškosios lyties atstovė, pinigus laikydama tik kišenėse. Katerina taip elgdamasi, parodo savo išskirtinį logišką mąstymą: „Idiotiškiausia būseną yra panika dėl smulkmenų. Ginuosi nuo jos kaip išmanydama“ (1, p. 14). Mergina tokiu būdu yra garantuota, tarsi apsidraudusi nuo vagišių, nors iš tiesų ji nieko neperka todėl, kad nieko jai netrūksta. Autorė aprašo keistą jau suaugusios Katerinos pinigų „saugojimo“ būdą.

Tačiau svarbu tampa tai, kad ji pinigų netaupo, greitai išleidžia. Katerina nesupranta pinigų kaupimo tam, kad tik žmogus išgyventų. Moteriai svarbiausia yra ši minutė ir dabar patiriamas malonumas: „Išdūmėme taksi į Akropolį, kvailų daiktų šventovę, ir prisipirkome visko <...> Grįžome linksmos, prisisedėjusios kavinėse bei restoranuose, nusiplūkusios ir apsikrovusios visokiais gražiausiais niekalais. Mes dažnai šitaip švėsdavome“ (1, p. 142). Neprisirišimas prie pinigų reiškia negalvojimą nei apie darbą, kuris turi suteikti saugumą, nei apie namus, kurie signalizuoja apie moters kaip asmenybės stabilumą, subrendimą. Katerina švaistydama pinigus viešbučiams, kelionėms, nereikalingiems niekučiams, bando paslėpti labiausiai reikalingą ir nuolat trūkstamą dalyką – meilę: „<...> Aš mažčiau, kad nuo to laiko, kai geležinė uždanga ėmė ir subiro, pamačiau ne vieną didįjį Vakarų Europos, Skandinavijos miestą. Visada grįžusi namo galvodavau, kodėl man juose niekada nebuvo gera nei iš tikrųjų lengva <...> Marcinkonyse aš niekada nesijaučiau vieniša <...> Todėl, kad čia vienintelė žemėje vieta, kur mane myli“ (1, p. 213-214). Laikini geri pojūčiai, suteikti naujų daiktų, Katerinai greitai nusibosta ir ji ieško naujo nuotaiką keliančio šaltinio.

Romano *Juodas kvadratas* veikėja Stellą ir kito romano heroję Kateriną rašytoja vaizduoja kaip dvi skirtingai mėstančias moteris. Stellai svarbu yra nebe turtų siekis, daiktų teikiamas malonumas, apsikrovimas jais, atvirkišciai, daiktų turi būti kuo mažiau, bet jie turi atlikti savo buitinę paskirtį, nesvarbu ar ji gyventų didmiestyje ar mažame kaime: „vyras man jokių naujų drabužių nepirko, o mano senosios suknutės nesuėjo per pilvą <...> kai kartą jo paprašiau nupirkti naują lietpaltį, pasakė, kad tegul mano mama pusę pinigų tam lietpalčiui pirkti atsiunčia“ (2, p. 57). Daiktai turi tarnauti, o jei jie to neatlieka yra visai nereikalingi. Svarbiausia kuriančiai asmenybei orumas. Nereikalingų daiktų atsisakymas, Stellos suvokiamas kaip išsilaisvinimas, nes daiktai užgožia tikrąjį grožį, neleidžia pasijusti tikrai laimingiems. Gyvenant kaime Stellai tai dar labiau išryškėja nei mieste. Autorės vaizduojama kurianti moteris neieško pavogto dukters atvežto šaliko, kadangi ir taip jo vieta buvo ant spintos. Kaime Stella supranta, kad tas, kuris tikisi iš gyvenimo naujų impulsų, turi atsisakyti senųjų ir apsispręsti, kam teiks pirmenybę. Išsivalyti gyvenimą – reiškia tapti aktyviam ir galiausiai susikurti erdvės naujovėms, kad ir kokios jos būtų.

Autorė D. Jazukevičiūtė parodo besikeičiantį herojų mąstymą, keičiantis amžiui ir gyvenimo būdui. Kitaip herojės pradeda suvokti miestą ir kaimą, kai jos išteka ir gyvena kartu su mylimais žmonėmis. Katerinai kaimu, tokiu atveju, reikėtų vadinti visą Lietuvos valstybę, romano veikėjos širdyje tokią artimą, bet nepasiekiamą. Miestą atstoja Rusijos valstybės sostinė Maskva. Svetima kalba, bet mylimi žmonės šalia, ir jų teikiamas komfortiškas gyvenimo būdas atsiliepia kūrybiniam procesui. (Kūryba Katerinos nustumia į šoną.) Autorė aprašydama

Katerinos gyvenimo pasikeitimus suteikia jai ir naują Lietuvos prasmės suvokimą. Vertybių kaita padeda susivokti, kad pinigai ir patogumas niekada neatstos Lietuvos – kūrybos, laisvės, kančios erdvės, nes tik tai suteikia kuriančiai asmenybei įkvėpimą.

Iš Lietuvos į užsienį traukiasi ir Jazukevičiūtės romano *Dviejų mėnulių baras* protagonistė. Miestas (Londonas) šiame autorės romane taip pat parodomas kaip asmenybės kančių šaltinis, degradacijos zona, kaimas, tiksliau gimtasis miestas – atsigavimo ir tikėjimo gražesne ateitimi vieta. Pagrindinė veikėja Marija vaizduojama keliaujanti, iš griūvančios Lietuvos, vien tam, kad grįžtų ir padėtų atsigauti savo šeimai. D. Jazukevičiūtės toji situacija dar labiau išryškinama, kai veikėja supranta, jog neįmanoma nei išeiti, nei išvažiuoti iš savo tėvynės, kad ir kaip stengtumeisi – ji yra sielos dalis. Sovietinės santvarkos iširimas nepalaužia jaunosios kartos. Ryškesnį herojės paveikslą galima paaiškinti mokslininkų Ž. Martinaičio ir D. Žvalionytės teigimu: „tie, kuriems emigracijos nauda yra didesnė už nuostolius, emigruoja“ (18, p. 117). Sustabarėjusi Lietuvos kasdienybė, darbo trūkumas yra didžiausias akstinas romano pagrindinei veikėjai siekti naujų gyvenimo pojūčių, pinigų, savęs kaip kūrėjos išlaisvinimo. Posovietinis gyvenimas, sunki neišsilavinusio žmogaus padėtis verčia Mariją kuo greičiau pasirinkti. Mergina suvokia, ko siekia ir trokšta: ji tvirtai sako pasirinkusi šokėjos profesiją, bet kartu ir sunkios dvasinės kelionės pradžia. Romane jaučiamas kaimo (Vilniaus) ir miesto (Londono) erdvių supriešinimas: kaimas yra ten, kur „vogė pasibaisėtina, kiekvieną vakarą tempėsi namo krepšius maisto, patalynės, užuolaidų. Ką tik nugvelbdavo iš sandėlio, tą ir tempdavosi“ (3, p. 40). Toks sovietmečiu lietuvių įgytas potraukis vogti ir kaupti daiktus, Marijai yra tarsi paskatinimas niekada taip nesielti, o savo darbu užsidirbti ir judėti link savojo tikslo. Miestas parodomas troškimų išsipildymo, tikrųjų draugų radimo, praradimo zona „– Aš nupirkau jums žemės Mėnulyje, paaiškino jis man galutinai suglumusiai <...> Turėjau Andrių. Bet ar tikrai? Neturėjau aš jo“ (3, p. 111, 117). Mieste neapsisprendimas pasirinkti tradicinį namų moters gyvenimo būdą, pasirenkant striptizo šokėjos gyvenimą, parodo Marijos norą nepasiduoti vyriškojo pasaulio nuostatoms, tobulėti, užsidirbti ir su optimizmu žvelgti į ateitį. Anot S. Daugirdaitės, tokia kelionė, nepriklausomybės ir rizikos pasirinkimas „moteriai reiškia iššūkį, tradicijos laužymą“ (11, p. 166). Gimtasis miestas Vilnius nėra pamiršamas, sunkaus gyvenimo akimirkos nutolinamos, lieka tik geri atsiminimai. Londonas, Oslas pagrindinei romano veikėjai atveria ne tik kūrybinio kelio vartus, bet ir naujos draugystės: „Jo rankos kvietė mane ir aš joms paklusau. Atsidaviau ir šilkų patalai nuskraidino mus į užmaršties dausų aukštybes“ (3, p. 170). Marija parodoma kaip savo naujojo draugo išnaudotoja. Ji nemylti jo, tačiau Polis reikalingas, kad padėtų užsimiršti, numalšintų skausmą po Andriaus palikimo. Pirmosios meilės banga D. Jazukevičiūtės romanų veikėjoms išlieka vienu iš svarbiausių dalykų

gyvenime. Skausminga pirmųjų meilės santykių baigtis visų trijų D. Jazukevičiūtės romanų herojėms mieste yra kito, mylinčio, gerbiančio, leidžiančio gyventi savo gyvenimą, vyro paieškos. Jei antrajame autorės romane Stella vaizduojama gyvenanti mieste, vyro Boriso nuolat skriaudžiama, tai trečiajame romane Marija parodoma tarsi pasimokanti iš Stellos klaidų ir pasinaudojusi Poliu, vėliau ji jo atsisako: „Sveikas. Aš su Andriuša susitaikiau. Atleisk man. Daugiau nebeskambink. Taip išėjo, – ir tučtuojau išjungiau telefoną“ (3, p. 211).

Polio atsisakymas reiškia ir Londono miesto nepriėmimą. Jazukevičiūtės veikėjai didmiesčio neužgęstantys žiburiai, gamtos nebuvimas, svetimas anglų mentalitetas atsumia, o Vilnius – gimtasis miestas, prilygsta savai erdvei (kaimui), kur viskas žinoma ir sava, kur viską verta išgyventi iš naujo.

2.2 Kūryba – psichoterapijos forma

Vaizduodama sudėtingą, per praradimus ir klaidas besiplėtojančią kuriančios moters atsiskleidimo kelią, D. Jazukevičiūtė panaudoja keliaujančios moters motyvą. Keliaujančios ne tik geografinėje, bet ir savo kūrybos plotmėje. Kurianti moteris laužo įsigalėjusius stereotipus ir keliauja savo dvasinės pilnatvės link. Kūrybos kelias atskleidžiamas per būties pakopas.

Pirmoji, svarbiausioji, pakopa sietina su mokytojo figūra. Visuose trijuose autorės romanuose mokytojas yra ne tik visas klaidas žinantis, matantis žmogus, jis – patarėjas, draugas. Ryškiausiai mokytojo asmenybė autorės atskleidžiama antrajame romane *Juodas kvadratas*.

Jazukevičiūtės romano herojės Stellos jaučiamas kaltės bei vienišumo jausmas, piktnaudžiavimas alkoholiu, bloga nuotaika, kaip teigiama, „sužadina su ja susijusių patyrimų prisiminimus, suteikia koloritą vėlesnėms tų potyrių interpretacijoms (20, p. 130)“. Stella, nebepakeldama atsiradusios įtampos, blogos situacijos, savo sudėtingos dvasios sunkumo, pati ima veikti, ieško draugijos ir pagalbos pas buvusią vyro bendradarbę – psichologę Stefą. Taigi, autorė Stellą iš pasyvios asmenybės vėl paverčia aktyvia, įvyksta lūžis nukreipiantis ją ieškojimo link, mėginimo išspręsti visas iškilusias gyvenimo problemas. Silpnos kuriančios moters stereotipas formuojamas į naują, pasitikinčios savo jėgomis kūrėjos, gyvenimo etapą. Šiai pakopai pereiti D. Jazukevičiūtės panaudojamas patarėjos vaidmuo nors ir trumpalaikis (nes kuriantis žmogus toliau tikslą turi pasiekti pats), tačiau pats svarbiausias, nes būtent Stefa parodys tikrąjį, teisingąjį žengimo pirmyn, o ne atgal kelią.

Stefa išgijimo procesui panaudoja bendravimo psichologijos įgūdžius. Jazukevičiūtė romane parodo, kad kryptingai psichologė keisčia vertybinę Stellos orientaciją,

nukreipia dėmesį nuo motinystės problemų, iškelia į pirmą vietą meno gydomąsias galias. Vieną iš geriausių saviraiškos būdų Stefa įvardija tapybą: „poezija ir tapyba – patys aukščiausi menai (2, p. 91).“ D. Jazukevičiūtės įvestas mokytojos-psichologės motyvas, jos išsakyta mintis: „be šių menų <...> žmogaus vidus būtų visiškai neišsakytas, neištirtas ir nesuprastas. Skurdus būtų žmogus“ (2, p. 91) ir iš niekur atrasti pagrindinės herojės savyje dvasiniai resursai padeda įsivyrtauti Stellos antrajam gyvenimui. (Prasideda Stellos savęs kaip kūrėjos atradimas tapybos srityje.)

Mokytojo, patarėjo, išklausančiojo figūra romane *Dviejų mėnulių baras* autorės įvedama, kai Marija dar gyvena kartu su savo mylimuoju. Jos šokis klube, iki tol perteikęs visus įmanomus žmogaus jausmus, nutrūksta kai Andrius jos atsisako. Draugė Lora autorės vaizduojama ne tik gydanti Mariją, bet ir išlaisvinanti savo skausmą padeda herojai. Kalba projektuojama negatyvioji Loros gyvenimo pusė padeda Marijai atpažinti išstumtas į pašamonę mintis, išgyventi tokias pat emocijas „čia ir dabar“, iškyla savotiškas pasitikėjimas. Komunikavimo aktas su Lora, Marijai palengvina vienatvę, ir iš to kylančią blogą emocinę dalį. Autorės pabrėžiamas, Loros gydymas slaugant vynu reiškia emocinį palaikymą, saugią psichologinę aplinką padeda pagrindinei romano veikėjai susivokti. Mokytojos-draugės išsakytos mintys pakeičia ir kai kurias per Marijos gyvenimą susidarytas nuostatas. Suvokimą gyvenimo vingiuose, pyktį, gėrį, aistrą, kančią Lora siūlo išreikšti vieninteliu raminančiu sielą būdu – per kūrybą. Marija tokį siūlymą priima, tačiau tai vis tiek tampa monotonišku darbu, neleidžiančiu galutinai pamiršti Andriaus.

Per kūrybą, kaip emocijų išlaisvinimo būdą, autorė parodo, jog moteriškumas ir toliau skleidžiasi vyro šviesoje. Emancipuotai, savo keliu siekiančiai eiti moteriai vyro dėmesys būtinas, tik siekiama jo kiek kitokiomis formomis: laisviau, be suvaržymų, be įsipareigojimų visam gyvenimui. Tiek Stellos, tiek Marijos kita gyvenimo atsinaujinimo pakopa būtų galima laikyti naujus meilės objektus.

Netikėtai žuvus Stefai, Stellos dėmesį kūrybos linkme toliau veda bare sutinkamas jaunas menininkas, tikroji herojės meilė – Elniukas. Svarbu tai, kad jis (Elniukas) ne eilinis moterų geidžiantis vyras – patinas. Jis kitoks: dvasingas, suprantantis meną ir žmogaus širdį, nenorintis formalios santuokos su savo sužadėtine, neuždirbantis pinigų, gyvenantis tik šia diena ir minute. Pasak literatūros tyrinėtojų A. Tereškino, J. Lukšytės, dėl tokio savo pasyvumo, globos ir meilės ieškojimo, jis atstovauja „moteriškų“ vyrų pusę (30 ir 16, p. 43). D. Jazukevičiūtės romane *Juodas kvadratas* atskleidžiama dviejų nesuvaržytų menininkų meilė, kuri suteikia akstiną tolesniems Stellos kūrybos plėtojimams, nes Elniukas sutvarko (išnešdamas visus nereikalingus daiktus ir dėžes iš buto), išdažo, paruošia Stellos kūrybai

reikalingą savąjį kambarį. Autorė parodo, kad namai tampa nebe šeimos gyvenimo, (kuriam Stella nėra sukurta), bet kūrybos, dvasinės bendrystės tarp išties vienas kitą mylinčių žmonių vieta. Prasideda veiklios kūrėjos era viešojoje erdvėje. Stellos kaip pažeidžiamos, gyvenimo sunkumų iškankintos būtybės paveikslas pamažu autorės pakeičiamas, pagrindinė romano veikėja vėl įgauna besitvirtinančios gyvenime asmenybės statusą. Stella netgi dalinai perima vyro vaidmenį nesantuokinėje šeimoje su Elniuku. Jau pirmojoje parodoje darbai yra visuotinai pripažįstami, nuperkami, todėl galima remtis psichologo Suslavičiaus žodžiais, jog „sėkmė padidina žmogaus vertę, kompetenciją ir motyvaciją tęsti veiklą“ (28, p. 75).

Egzistencinę svarbą Jazukevičiūtė suteikia veikėjos vaizduotei, ji nesutramdomai ir vitališkai išsiveržia, užkabinta vaizdų iš praeities ar paprasčiausių realios aplinkos detalių. Paveikslai padeda susilieti gėriui ir blogiui (tamsai ir šviesai). Savo paveikslų dėka Jazukevičiūtės romano kurianti moteris geba laisvai iš įprastos aplinkos persikelti į praeitą gyvenimo etapą, metaforiškai perregėti ir atspindėti buvusią rutiną. Stellos paveikslų kontrastuose atgyja abstrakcionizmo srovės paveiktas (Malevičiaus juodasis kvadratas). Žinoma, kad „kur kas drąsiau negu visos kitos srovės abstrakcionizmas ėmė kalbėti apie vidinį žmogaus pasaulį ir keisti išorinį pasaulį – bandydamas formuoti žmonių politinius įsitikinimus. Todėl už Malevičiaus pečių aiškiai matome styrančią Marxo barzdą... (34).“ Už Stellos nutapyto juodojo kvadrato romano autorė mėgina pavaizduoti ne tik per visą Sovietinę epochą Lietuvos žmonių išgyventą įvykių srautą, bet ir nelaimingą meilę, motiniškų jausmų proveržį, vadavimąsi iš visa apimančios vyrų įtakos zonos. Toks nepaprastas spalvų, kvadratų, simbolių proveržis drobėje tarsi veidrodyje atspindi visą prabėgusį ir labai nenusisėkusį romano herojės Stellos gyvenimą, leidžia giliau išanalizuoti kiekvieną savųjų patirčių niuansą. Visgi, kaip teigia Vytautas Kavolis : „meno tvarka negali būti visiškai supраста, jo reikšmės ir funkcijos negali būti supratimo išsemtos“ (14, p. 130), todėl paveiksluose atsiskleidusi emocinė Stellos patirtis tik iš dalies suteikia galimybę pagrindinei veikėjai atpažinti savo naująjį likimą – Elniuko parodytą meninę kūrybą.

Romano *Dviejų mėnulių baras* veikėjos Marijos mylimuoju tampa ne meno srities atstovas, o biseksualas Polis. Paramą jis parodo aktyviais veiksmais. Marijos atsigavimui Polis pasiūlo darbo komandiruotę į Norvegiją. Marijos apsisprendimas vykti į kelionę parodomas kaip suvokimas, kad ankstesnės meilės susigrąžinti nebeįmanoma, reikia toliau gyventi, negalima pasiduoti namų ilgesiui. Jazukevičiūtės romano veikėjai pakanka žinojimo, kad jis nepradings, ji galės su juo pasikalbėti, pabūti kartu. Užsitikrinimas, kad iš jo sulauks pagalbos, suteikia romano veikėjai pasitikėjimo savimi ir kuriant. Jai darbas - tai ritmingo judėjimo, energijos ir jausmų išliejimo, malonumo simbolis: „ – Tai gal pašoksi man? – Be muzikos

nešoksiu. – O kam tau muzika? Reikia, kad sieloje įskeltų kibirkštį <...> Bet staiga išgirdau ją. Savąją muziką <...> Ir aš pradėjau. Mano lengvas kūnas staiga liko be kaulų ir be sąnarių. Šokau vietoje <...> Mano kūnas tapo pavaldus muzikai“ (3, p. 9-10). Šokis pagrindinei romano veikėjai yra savęs pažinimo kelias. Klausydamasi muzikos ir šokdama, Marija jaučia išsivadavimą iš kaustančių šablonų, stereotipų, tiksliau, tai, ką kasdieninė rutina, taisyklės ir reikalavimai slopina. Šokdama Marija tarsi stengiasi parodyti, kad standartizuotas aplinkinių žmonių gyvenimo būdas yra monotoniškas ir todėl neįdomus. Ji savo šokiu tarsi parodo, kad kone pagrindinis judėjimo į priekį variklis – kūrybiškumas, nes tik taip – šokant – galima išsilaisvinti, pajusti savo vidinį balsą, būti savimi. Ji supranta, kad kiekvieno šokis yra nusižiūrėtas nuo kitų šokančių ir „kol jie šoks (kaip ir visa visuomenė) nebus laimingi, reikia atrasti savo išskirtinį judesį ar žingsnelį, savo individualų kelią, o pradėjus juo eiti, šokis išlaisvins tikrąją viduje užgniauztą asmenybę. Šokti vienai ar vienam reiškia tokią laisvę, kad gali net užsimerkti ir išlieti visą susikaupusį įniršį, o tradicinėje kontaktinėje improvizacijoje turi jausti partnerį, jau nekalbant apie begalinį intymumą ir pasitikėjimą juo.

Kuriančiai asmenybei Polio kaip draugo turėjimas, jo poelgiai bendraujant su mergina suteikia ne tik išsivadavimą iš nuolatinės įtampos, bet ir visapusiškesnę mąstymą. Polis atstovauja netipišką gyvenimo būdą ir net tada, kai Marijai padaro kokteilį su narkotikais. Pati ji mačiusi artimo žmogaus degradaciją niekada nebūtų to bandžiusi, tačiau dabar jai tai tik dar vienas naujas gyvenimo potyris. Marija autorės parodoma suprantanti, kad Poliui nusibodusi kasdienybė ir jis ieško menininkės, kuri jam tokiu būdu galėtų suteikti laisvę. Polis (biseksualas) yra šiuolaikinis vyras, norintis patenkinti savo fiziologinius poreikius tiek su vyru, tiek su moterimi. Pabendravęs su Marija, vyras supranta, kad ji kaip kūrėja yra neeilinė asmenybė ir vėl nori grįžti prie tradicinių vertybių (jai pasipiršdamas). Marija, pajutusi gyvenimo nepastovumą, atsisako Polio, kaip būsimo vyro. Herojė autorės vaizduojama kaip asmenybė, kuriai neberūpi turtingas užsienietis vyras ir jo teikiami pinigai. Ji nenori parduoti savęs - ji nori būti laisva ir nepriklausoma. Romano pagrindinė veikėja supranta, kad Polis nebus geras šeimos vyras, puikaus tėvo pavyzdys galimiems jų vaikams, todėl jo atsisakydama nejaučia gailesčio. Ji nesijaučia esanti silpna, ar jaučianti tuštumą, kai nėra vyro šalia jos. Ji nebebijo gyventi viena, ar garsiai išsakyti nuoskaudas. Marija jaučia savo žmogiškąją vertę, ji pasitiki savo galia nusipirkti ir įsirengti butą. Veikėja neabejoja savo pastangų reikme ir drąsiai nesitaikstydamas su niekuo, siekia savo tikslo: „nusipirkau bilietą. Atidaviau raktus Fimkai. To savo baro „Luna 2“. Sutarėme, kad kai jam atsiųsiu pinigų, jis baigs remontuoti būstą“ (3. p. 220).

Kitą labai svarbią visų trijų veikėjų Katerinos, Stellos, Marijos gyvenime pakopą galima įvardinti kaip išsiskyrimą, mirtį. Pirmojo romano *Anarchistės išpažintis* herojė Katerina išsiskyrimo liūdnus potyrius išgyvena, kada nusprendžia palikti savo apgaviką vyrą. Ji nežino, ką rinktis: ar likti vyro meiluže dėl dukters gerovės, ar vykti į Lietuvą, vėl imtis kūrybos. Kūrybos ilgesys nulemia jos galutinį apsisprendimą. Toril Moi apie rašančią moterį teigia, kad: „po angelu slepiasi pabaisa <...> Moteris pabaisa yra ta moteris, kuri atsisako būti nesavanaudiška, veikia savo pačios iniciatyva, kuri turi pati ką papasakoti – trumpai tariant, moteris, kuri atmeta nuolankų vaidmenį, jai saugotą patriarchato“ (19, p. 57). Galima teigti, kad Katerina yra moteris, kurios sąmonės vyras neperpranta, ji yra dviveidė ir nebesileidžia vyro manipuluojama, nebetiki jo meile. Vyras tampa auka. Kurianti moteris pasirinkdama kūrybą vėl gali atkurti prarastą savąjį vientisumą.

Tokia pati situacija, kada herojė atsiduria kryžkelėje ir nežino ką rinktis, autorės yra vaizduojama ir romane *Juodas kvadratas*. Stellos kaip kūrėjos pasikeitimo pakopą, reikia konstatuoti, galima susieti su nauju žmogumi. Stella laukiasi vaikelio, tačiau ji pasyviai sprendžia, ar rinktis motinystę ar kūrybą, tradiciškos namų moters ar kūrėjos pasaulį. Jazukevičiūtės pagrindinei veikėjai suteiktas pasyvumas savaime padeda pereiti lemiamą gyvenimo etapą. Sutrikusi dėl gąsdinančios ateities, (jog vaiką teks auginti vienai), Stella sėdasi į girto mylimojo vairuojamą automobilį ir autoavarijoje praranda kūdikį, kurio laukėsi. Įsėdimas į mašiną reiškia Stellos galutinį pasirinkimą – kūrybą.

Kūrybai pasirinkta pajūrio erdvė romano *Juodas kvadratas* veikėjai Stellai suteikia ne tik kūrybos peno, ne tik galimybę drąsiai žvelgti į priekį, bet ir naują, netikėtai jos gyvenime atsiradusį draugą. Neįprastas draugas yra šuo, kurio ištikimybė ir pavaldumas neabejotini. Dar ieškodama ir radusi šį gyvūną Stella supranta, kad *Lokys* (šuns vardas) prašydamas būti šalia, rūpintis juo, atstoja žmogų. Jei žmogus nuolat skaudina, tai šuo atvirkščiai savo lindimu ir noru būti kartu suteikia kuriančiai moteriai tik džiugesį ir norą kurti. Stella iš šuns gaudama teigiamą emocijų krūvį greičiau įveikia problemines situacijas ir sunkumus. Svarbiausias siekis – niekada nebejausti nerimo, baimės, vienišumo. Ir šuo padeda to pasiekti. Šuo mažindamas Stellos nepasitikėjimo visais aplinkiniais ir savimi būseną, tarsi emociškai palaiko kuriančią moterį. Savigarbos ir kuriamo naujojo įvaizdžio sustiprėjimas šuniui esant šalia parodo ne tik kūrybos, bet ir gyvūno terapijos naudą. *Lokys* kaip kuriančios moters geriausias draugas suteikia pasitikėjimą, geresnį savęs vertinimą. Stella šunį laiko lygiaverčiu sau ar netgi viršesniu, tiki, kad *Lokys* žino gamtos paslaptis, mano, kad jo žinioje gyvybės ir mirties paslaptys: „kartą įvyko kažkas nepaprasta. Aš prie mašinos su raktais rankoje o jis atsistojo tarp

manęs ir durelių ir nė iš vietos <...> Ilgai žiurėjome vienas į kitą. Jis giliai inkštė <...> Ir aš jam nusileidau <...> Gal geriau aš šiandien niekur nevažiuosiu. Rytoj nuvažiuosiu“ (2, p.182).

Atsigavusi dvasiškai ir fiziškai romano herojė nebetapo Malevičiaus juodųjų kvadratų todėl, kad jie – ankstesniosios Stellos kūrybiniai įvaizdžiai. Dabar į jos, kaip kultūriškai tobulėjančios asmenybės, tapybos centrą vėl įterpiamas žmogus – vyras. Pradedamas naujos – figūratyvinės tapybos metas. Stellos vidinio pasaulio, pašamonės žaizdos jau užgijusios ir nebeskaudina tiek, kad vėl iškiltų, kaip autoterapinis gydymosi būdas.

Dalia Jazukevičiūtė prozoje vaizduoja kuriančią moterį, kuri jai padeda realizuoti savosios „istorijos“ kūrimo procesą. Autorės antrininkės (romanų herojės) per savo meninę kūrybą – rašymą, tapybą, šokį padeda Jazukevičiūtei išreikšti savęs atradimo, tapatumo paieškos fazes. Literatūroje antrininkės susikūrimas dažnas reiškinys. Anot Toril Moi: „Dažniausiai tam tikra prasme autorės antrininkė, jos nerimo ir įniršio vaizdinys. Iš tiesų daug kur moterų parašytoje poezijoje ir fikcijose aptinkame šią pamišusių būtybę, reikalingą, kad autorės susitaikytų su savo pačių moters fragmentacijos jausmais, skausmingu neatitikimu tarp to, kas jos yra ir ko iš jų tikimasi, suvokimu“ (19, p.59). Taigi, rašymas autorei ne tiek estetinė kūrybos problema, kiek psichologinė pagalba sau. Autorė, kurdama savo herojų gyvenimus, visuose trijuose romanuose apibendrina savo pačios gyvenimiškų problemų sprendimų patirtį. Vadinasi romanas autobiografiškumo aspektą įgyja autorės patyrimo prasme. Dalios Jazukevičiūtės prozoje vaizduojamos kuriančios moterys nesąmoningai atspindi autorės vidinius išgyvenimus, jos kančias. Per romanų veikėjų paveikslus autorė atskleidžia naują požiūrį į moterį. Stereotipinis mąstymas jau nebepatenkina kuriančios asmenybės, nes ji postmoderniosios šiuolaikinės kultūros atstovė. Vidinė kova, humanizmo ir dvasingumo siekiai, seksas – tai naujosios kartos kuriančios moters realybė.

Autorės antrininkės analizuojamoje prozoje rodo ir tiesiogines sąsajas su autorės autobiografinėmis detalėmis. Dalios Jazukevičiūtės biografijos retrospekcija suteikia galimybę paanalizuoti rašytojos ir jos kūrinių protagonistų pozicijas.

D. Jazukevičiūtės talentas literatūrai atsiskleidė labai anksti: dar šeštoje klasėje ji pradėjo rašyti eiles, o sulaukusi septyniolikos tapo Respublikinio moksleivių literatūros konkurso laureate. Už dvi savo poezijos rinktines D. Jazukevičiūtė buvo apdovanota literatūros premijomis. Dalia Jazukevičiūtė pabaigusi universiteto studijas, tęsia savęs išbandymus žurnalistikos srityje, kur už žurnalistinį darbą ir krikščioniškos tapatybės puoselėjimą gauna keletą apdovanojimų. Visgi, tikrieji savojo tapatumo ieškojimai prasideda jau rašytojos aplinkoje. Pirmuoju rašytojos vyru tampa žydų tautybės vyras – būsimasis jų dukters Sulamitos tėvas. Rašytojos kūriniuose dažnai galima aptikti panašių atvejų su paminėtomis jos asmeninio

gyvenimo detalėmis. Anot Gitanos Vanagaitės, autobiografija – tai „patirties konstravimo būdas, atsiveriantis kaip galimybė pergalvoti ir perkonstruoti praeitį kiek rašiklis rankoje leidžia“ (31, p. 81). Jazukevičiūtė sąmoningai nekuria autobiografinio teksto romanuose, tačiau tiek Katerinos, tiek Stellos, tiek Marijos paveikslai atskleidžia rašytojos išorinio ir vidinio pasaulių, tapsmo pasikeitimus. „Literatūriškai atspindėta kova su savižudybės pagunda, su savo liguistomis priklausomybėmis akivaizdžiai turi autoterapinį pobūdį. „Aš norėjau visiškai apsinuoginti“, – knygos *Anarchistės išpažintis* pristatyme prisipažino Jazukevičiūtė (5). Asmens tapatybė, kartu ir savo gyvenimo prasmės pajauta atsiranda, sugebėjus papasakoti rišlią istoriją apie save. Rašymas gydo, ypač gydo gebėjimas išrašyti savąją patirtį, galima teigti – labiau negu pasikalbėjimai su psichoterapeutu.

Romanų *Anarchistės išpažintis*, *Juodas kvadratas* pagrindinės veikėjos, t.y. antrininkės išteka už netinkamų vyrų. Jų gyvenimas kenčiant, atspindi pačios autorės fizinę ir metafizinę kančią. Kančios momentus padeda išgyventi kelionės motyvas, siekiant iš žemesnės pakopos pereiti į aukštesniąją. Visų trijų romanų protagonistės „ieško“ sielos saviraiškos galimybių per kūrybą. Anot N. Berdiajevo, „žmogus priklauso dviem pasauliams. Tai realusis pasaulis, kuriame viešpatauja prieštaravimai, vergovė, ir tikrasis, idealusis pasaulis, kuriame viešpatauja *meilė ir laisvė*. Apskritai laisvė yra kovoti prieš visas socialines ir politines dabarties poezijas, vedančias į laisvos dvasios pavergimą. Pirmiausia žmogus turi išlaisvinti savo paties dvasią, „išeiti iš vergovės į laisvę, iš nesantaikos pasaulio – į „kosminę meilę“. Tai esą įmanoma tik kuriant, nes žmogaus prigimtis yra panaši į Dievo Kūrėjo“. (7, p.46) Kurdamas žmogus išsiveržia iš savo pasyvumo į laisvę, todėl kaip Jazukevičiūtė taip ir jos herojės siekia išsiveržti iš pasyvumo ir savo realizaciją mato tik kūryboje, rašyme, tapyboje, šokyje. Romano *Anarchistės išpažintis* herojė beveik prilygsta autorei Daliai Jazukevičiūtei, abiem joms rašymas toks pat yra būtinas kaip ir namai, šeimos nariai. Rašymas – svarbiausia gyvenimiškos pilnatvės siekimo visuma. Jazukevičiūtei ir jos romano veikėjai rašymas – tai geriausias būdas išsakyti savo baimes, svajones, viltis, neatsitiktinai rašytojos kuriamos herojės yra besiblaškančios, nežinančios kokį pasirinkti kelią. Blaškymasis, klajonės ieškojimais padeda pažinti ženklus, nukreipiančius į tikrųjų atsakymų esmę.

Degradacija, atsiskyrimas nuo šeimos taip pat yra savotiška subjektyviosios būties paieškos forma. D. Jazukevičiūtės romanuose glūdinanti prasmė leidžia skaitytojui suvokti ne tik moteriškosios būties kaitą šiuolaikinėje literatūroje, bet ir atsirandančią naują kuriančios moters poziciją. Namų moteris, motina, tipiškas tik viešojoje erdvėje besireiškiantis vyras, autorės, kaip šiuolaikinės literatūros kūrėjos, siekiami panaikinti. Jazukevičiūtė, būdama postmoderniosios literatūros kūrėja, stengiasi parodyti lygias tiek moteriškąją, tiek vyriškąją lytis. Tačiau romanų

pabaigoje autorė stiprią lytimi akcentuoja esant moterišką lytį, vyrai dvasiškai yra silpni ir neapajėgūs kovoti su juos užgriuvusiomis problemomis, kuriančios moterys – stiprios, nepasiduodančios ilgesiui ir skausmui, viską nugalinančios.

Sukurtos antrininkės pereina įvairias kaip ir pati autorė gyvenimo pakopas: nuo degraduojančios barų moters, vėliau namų moters iki besipriešinančios dar tebevyraujančioms patriarchalinėms normoms moters. Įvairūs besikeičiantys moterų paveikslai, vyriškojo pasaulio stereotipus (namų moters paveikslą, motinos paveikslą) išryškina kaip nebetinkamus ir pasenusius. Autorė kovoja pasitelkdama, savo antrininkę, kuri atspindi pačios autorės dvasines kovas, išreiškia viską, kas realiame pasaulyje lieka nepasakyta.

Jazukevičiūtė savo prozoje vaizduoja kuriančią moterį, nes pasirenkant tokį personažą autorei lengviau su ja susitapatinti. *Romanų Anarchistės išpažintis* ir *Juodas kvadratas* veikėjos, kaip rašančios moterys, autorei suteikia galimybę lengviau susitapatinti, perkelti realybėje išgyventą tikrovę į literatūros kūrinį. Plačiau aptarta romano *Anarchistės išpažintis* protagonistės kaip rašančios moters perspektyva, kurią apibendrinant galima sieti su pačios autorės kaip rašančios moters vaidmeniu. Romano herojė palieka kaimą, vildamasi tapti garsia kūrėja ir įgyti rašančios moters statusą. Šios herojės keliavimas didmiesčio erdvėje yra veikiamas pašalinių veiksnių: ją mylinčio vyro ir vaiko. Bet Katerina pasiekia savo užsibrėžtą tikslą – atsisako būti šeimos moterimi ir grįžusi į Lietuvą savo kūrybinėms galioms pažadinti, sudirginti panaudoja skambutį savo mylimajam. Dalios Jazukevičiūtės vidinės disharmonijos būsena praplečia iki tol literatūroje vyravusį maištaujančios, prieš tebevyraujančią patriarchalinį gyvenimo būdą, moters stereotipą. Besiblaškančios (kuriančios) moters prototipas yra ir autorės antrininkė, atspindinti jos biografijos detales, įgyvendinanti visas vidines rašytojos būsenas.

Dalios Jazukevičiūtės romanų *Anarchistės išpažintis*, *Juodas kvadratas* ir *Dviejų mėnulių baras* pagrindinės veikėjos įgyvendina savas keliones kaip savęs pažinimą. Miesto erdvėje kurianti moteris bando perprasti vyriškosios kultūros profesinius įgūdžius ir savo darbu įtakoti vyrų gyvenimą. Herojės renkasi vyriškąjį gyvenimo modelį, yra pasiryžusios atsisakyti privačios sferos ir pereiti į viešąją. Veikėjų pasirinkta keliavimo kryptis nėra įprasta moteriai, kuri visada buvo identifikuojama kaip namų šeiminkė, motina. Jazukevičiūtės romanų protagonistėms išvykimas asocijuojasi su laisve, galimybe atrasti save kūrybinėje erdvėje. Atsisakyti artimųjų, išeiti ar išvažiuoti būtina – iškilusi grėsmė savigarbai, nuolatinė monotonija yra pagrindinis akstinas keistis. Jazukevičiūtės romanų protagonistės palieka kaimą, namus, Lietuvą ir, pasinaudojusios naujai atsiradusios draugės ar meilužio pagalba, pradeda savęs pažinimo klajones po laisvas pasaulio erdves. Tradicinių gyvenimo modelių, stereotipų

laužymas nuveda herojes prie jų pagrindinio tikslo – atrasti ir įsitvirtinti naujoje patyrimo ir pažinimo erdvėje, kuri dažnai tik vienu jų yra suprantama.

Iširę pirminiai santykiai, šeima per prisiminimus atgyja sukurtuose darbuose, tai profesinės karjeros įsigalėjimo pradžia. Kuriančios moters darbuose atgiję gyvenimo įvykiai reiškia savipagalbą, mėginimą suprasti kodėl taip įvyko, tačiau, kad supratimas iki galo įvyktų romanų veikėjos pereina atitinkamas būties pakopas. Galima teigti, kad gyvenimo pakopas perėjo ir pati Dalia Jazukevičiūtė, todėl autorės romanų herojės yra jos antrininkės, nes jų gyvenimo įvykiai susiję ir su autorės autobiografinėmis detalėmis. Pati autorė keliasi iš kaimo į miestą, kuriame studijuoja, bando rašyti. Rašymas ir kitos Jazukevičiūtės gyvenimo detalės suteikia autorei galimybę lengviau susitapatinti, perkelti realybėje išgyventą tikrovę į literatūros kūrinį. Kaip ir romanų autorė taip ir veikėjos dėl įvairių priežasčių negali būti tradicinės šeimos moterimis, todėl kūryba padeda išsivaduoti iš nerimo ir baimių, nuo aplinkui esančio grubaus materialumo, nevaldomų minčių, vaizdinių, būsenų srauto. Kūryba padeda rasti savo vietą gyvenime.

III. Išvados

XX amžiuje sparčiai kinta tradicinė lyties samprata, požiūris į socialinius vaidmenis, žmogiškas vertybes. Šiuolaikinių visuomenės reikalavimų nebeatitinkantys lyčių stereotipai palaipsniui literatūroje transformuojami. Paskutiniuoju dešimtmečiu išpopuliarėjęs moteriškasis rašymas kardinaliai keičia nusistovėjusius principus, vertybes. Kuriamas naujas moters stereotipas nebeatitinka nusistovėjusių normų, performuojami ir patriarchaliniai stereotipai.

Dalia Jazukevičiūtė tekstuose akcentuoja naujas moteriškumo vertes. Tai autorės daroma akcentuojant besikeičiančią politinę, ekonominę, kultūrinę situaciją Lietuvoje, fiksuojamos pereinamojo laikotarpio skaudžios aktualijos. Jazukevičiūtės romanuose kuriančios moters paveikslas atspindi naują moteriškumo koncepciją, savojo tapatumo paieškas, tiek namų (privačioje), tiek kūrybos (viešojoje) sferose.

Jazukevičiūtė kuriančios moters stereotipą priešpastato iki tol literatūroje vyravusiam tradicinės moters paveikslui. Namų moteris literatūroje ir realiame gyvenime buvo suvokiama ir vaizduojama kaip pasiaukojanti vyrui, neturinti savo nuomonės, nuostabi gėlė. Autorės (Jazukevičiūtės) romanuose tradiciškumo nuostatos bandomos paneigti jau nuo pradžių. Kurianti asmenybė nuo vaikystės netradiciškai auklėta nesuvokia namų moters laisvo žodžio ir gyvenimo suvaržymo. Netradicinis Jazukevičiūtės romanų protagonistės charakteris ją dar brandos metais vertęs elgtis ne pagal nustatytas visuomenės normas (norint prilygti vyriškajai lyčiai, mėginant užgrobti vyrų valdymo sferą – meną) išskyla ir gyvenant šeimoje. Taigi, kuriančios asmenybės stereotipo realizacija autorės (Jazukevičiūtės) prozoje parodoma dvejopai: 1) kuriančios asmenybės gyvenimas bandomas susieti su visuomenėje funkcionuojančiu (gyvu) namų moters vaidmeniu – tai tikras kuriančios moters stiprybės, tvirtybės išbandymas; 2) namų moters stereotipas kuriančios asmenybės yra transformuojamas. Namai yra vieta kur gyvenama, kuriama; namų moters ir motinos vaidmuo nebetenka prasmės.

D. Jazukevičiūtės romanuose *Anarchistės išpažintis*, *Juodas kvadratas* ryškiausiai matomas kuriančios asmenybės paveikslo (stereotipo) siejimas su namų moters vaidmeniu. Romanų veikėjos vaizduojamos tradicinėje namų erdvėje, kurioje ne savo noru, o priverstos aplinkybių atlieka namų ruošos darbus, prižiūri savo vaikus. Šių veikėjų (Katerinos ir Stellos) erdvė ištekėjus ir gyvenant šeimoje yra uždara, pasaulis egzistuojantis už namų durų, yra artimas, tačiau nepasiekiamas. Jos savo mąstymo būdu nėra tipiškos patriarchalinės visuomenės reprezentantės, tačiau kaip įmanydamos stengiasi tokiomis būti. Ką tik apibūdintos

Jazukevičiūtės romanų moterys save realizuoti gali tik būdamos viešojoje erdvėje, tačiau įsigalėjęs patriarchalinis mąstymas lemia, kad jos yra namų moterimis.

Namų moters stereotipo kuriančios moterys (Katerina ir Stella) atsisako. Romanuose *Anarchistės išpažintis ir Juodas kvadratas* vaizduojamos veikėjos yra priverstos būti namų erdvėje, atsipalaiduoti gali tik gerdamos alkoholį, skaitydamos knygas. Šios herojės išgyvena didelį nusivylimą ir nepasitenkinimą esama savo padėtimi, todėl toks pasipriešinimas namų moters stereotipą jau nesąmoningai modifikuoja. Sąmoningas namų moters vaidmens atsisakymas įvyksta, kai moterys jau nebegali kęsti pasityčiojimų ir išnaudojimų. Jos palieka šeimą. Tai įrodo, kad Jazukevičiūtės romanų pagrindinės veikėjos nesitaiko su esama padėtimi ir verčiau renkasi atsisakyti tradicinei moteriai būdingos vertybės – šeimos – nei kad gyventi aplinkoje, kuria jos nėra petenkintos.

Kuriančios moters stereotipas siejamas su motinystės problema. Kūrinių *Anarchistės išpažintis ir Juodas kvadratas* analizėje santykis su motinyste išreikštas per dvi pagrindines priežastis, lemiančias kuriančių moterų elgesį: 1) tradicijų saistomi aplinkiniai žmonės kuriančią moterį verčia priimti motinystę; 2) kurianti moteris priversta atsižadėti savo vaiko dėl nepakeliamos situacijos namuose, dėl išsiilgtos kūrybos. Taigi, šiuose romanuose, protagonistės nesistengia būti motinos, atlikti tokių pareigų. Joms motinystė yra svetima.

Jazukevičiūtės romanuose kuriančios moterys vaizduojamos pasaulyje, kuriame jos keliauja ne tik geografinėje, bet ir dvasinėje erdvėje. Keliaujant romanų herojės (Katerina, Stella, Marija) siekia atrasti savo laimę gyvenime, tikrąjį savo identitetą, kuris gali būti realizuotas kuriančios moters pavidalu.

Romanų protagonistės keliauja iš kaimo į miestą. (Kaimą dažnai, jų supratimu, atstoja išsiilgtoji Lietuva, miestą milijoniniai kitų pasaulio šalių didmiesčiai – Oslas, Maskva, Londonas). Romanuose *Anarchistės išpažintis, Juodas kvadratas, Dviejų mėnulių baras* keliaujančių iš kaimo į miestą kuriančių moterų siekiai skiriasi. Pirmojo Jazukevičiūtės romano protagonistė niekieno neverčiama keliauja norėdama kaip kūrėja įsitvirtinti vyriškajame pasaulyje, o trečiojo romano pagrindinė veikėja tai daro dėl jos šeimą ištikusios kritinės situacijos. Mieste gyvenančių žmonių tik pinigų ir jų teikiamų naujų daiktų siekimas, nuobodus namų gyvenimas, veda romanų veikėjas, Kateriną ir Stellą, tam priešintis. Geriausias to būdas grįžimas į ramybę ir laisvę teikiančio kaimo erdvę. Pagrindinėms romanų veikėjoms miesto aplinka vis dėlto yra svetima. Pati priimtinausia yra kaimo erdvė, kur vyrauja ramybė ir harmonija.

Per savo gyvenimą patyrusios daug gerų, blogų akimirkų Jazukevičiūtės romanuose kuriančios moterys tai išreiškia savo kūryboje. Iki visiškos saviraiškos laisvės jos kyla per

būties pakopas. Kūrybą kaip išsilaisvinimo galimybę joms parodo: 1) mokytojo figūra; 2) meilės objektas; 3) skaudus išsiskyrimas, mirtis. Besitvirtinančios gyvenime kuriančios moters stereotipo kitimas (įsitvirtinimas vyriškoje erdvėje) ryškiausiai matomas romanuose *Juodas kvadratas ir Dviejų mėnulių baras*. Romane *Anarchistės išpažintis* tik trečioji pakopa nulemia įsigalėjimą kultūrinėje erdvėje. Taigi, kūrybos impulsais tampa įvairūs dalykai, kurie sąlygoja kuriančių moterų pasirinkimus. Kūryba verčia protagonistes tapti kitokiomis.

Geriausiai naujosios netradicinės moters stereotipui pradėti įsitvirtinti padeda mokytojo ir meilės objekto figūros. Mokytojo, draugo patarta kurianti moteris išsilaisvinimą vėl pamato kūrybos srityje. Herojės tikslu tampa atrasti save naujoje (pamirštoje) patyrimo erdvėje. Jazukevičiūtės protagonistei kūrybos erdvę perprasti, įgauti naujumo padeda ir naujas mylimas žmogus. Mylimasis kardinaliai pakeičia kūrėjos gyvenimą. Naujai sutvarkyta namų erdvė, ar viešbučio kambarys padeda kuriančiai asmenybei galutinai įsitvirtinti ir rasti savąjį kelią gyvenime. Įsitvirtinusi gyvenime veikėja aukščiausiąją ir galutinę įsigalėjimo fazę patiria po emociškai ją paveikusių įvykių. Vertybių sistema galutinai pakinta ir kurianti moteris atsisako jos gyvenimą varžančių iki tol artimų buvusių žmonių, į gyvenimą ji jau žvelgia kaip kovingai nusiteikusi asmenybė.

Kiekviena iš būties pakopų, romanų veikėja, kuriančią asmenybę, psichologiškai sutvirtina, daro ją atsparesnę pasitinkant naujus gyvenimo jai keliamus iššūkius. Kurianti moteris (Katerina, Stella, Marija) nebesigrežuoja atgal, drąsiai žvelgia į priekį. Kūryba – pagalbos ranka (parama) pačiai sau padeda išspręsti visas iškilusias ar dar iškiliančias problemines situacijas.

Galima drąsiai teigti, kad šie romanai ir visa kūryba pačiai romanų autorei (Daliai Jazukevičiūtei) pasitarnauja kaip psichoterapijos forma. Romanuose atskleidžiamas ne tik besikeičiančio laikmečio aktualijos, bet ir autobiografijos detales; autorė tarsi nesąmoningai sukuria savo antrininkės paveikslą. Rašytojos patirtis, jos išgyvenamos laimės ir baimės jausenos per antrininkę yra perkeliama į literatūrinę tikrovę. Neatsitiktinai romanų *Anarchistės išpažintis*, *Juodas kvadratas*, *Dviejų mėnulių baras* pagrindinių veikėjų išėjimas iš uždaros namų erdvės, klajojimai tarp kaimo ir miesto, (tarp Lietuvos ir užsienio) yra susiję su noru realizuoti save kaip kuriančią asmenybę.

Darbo pradžioje iškeltos hipotezės pasitvirtina, nes kurianti moteris tradicinėje namų aplinkoje yra suvaržyta. Ji negali visiškai išreikšti savęs. Daiktai ir moralinės vertybės, nors ir suteikia patogumą, tačiau kuriančiai asmenybei yra beverčiai. Taigi, jaunosios kartos kuriančios moterys tradicinės moters stereotipus transformuoja, kuria naują moteriškojo gyvenimo sampratą. Kurianti moteris, keliaudama per pasaulį, atranda naują savąjį tapatumą, be tradiciško

gyvenimo normų, be tabu statuso. Laisvas gyvenimo būdas, keliavimas ten, kur esi laimingas, padeda perimti vyriškosios kultūros modelį, tiksliau, kurti. Kūriniuose atsispindi kurinačios protagonistės (taip pat ir pačios autorės) gyvenimo patirtis, leidžianti išlaisvinti savašias emocijas, nebesigręžioti į praeitį ir judėti pirmyn.

Nauji kuriančios moters vaizdavimo stereotipai Dalios Jazukevičiūtės prozoje

IV. Santrauka

Pagrindiniai žodžiai: *stereotipas, tradicinė moteris, maištaujanti moteris, miesto ir kaimo binarinė opozicija (dichotomija), lyčių socialiniai vaidmenys.*

Dalia Jazukevičiūtė (g. 1952 m.) – viena populiariausių, moterų rašytojų Lietuvoje. Pirmuoju Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečiu autorė išgarsėjo tiriamosios žurnalistikos straipsniais. Jazukevičiūtės kūryba apdovanota ne viena premija, o jos trys romanai *Anarchistės išpažintis*, *Juodas kvadratas*, *Dviejų mėnulių baras* susilaukė didelio literatūrologų dėmesio. Rašytoja savo romanuose vaizduoja kuriančią moterį ir jos ieškojimus gyvenime.

D. Jazukevičiūtė kuriančios moters stereotipą priešpastato iki tol literatūroje vyravusiam tradicinės moters paveikslui. Tradicinė moteris literatūroje buvo vaizduojama kaip atsisakanti savo interesų, nenorinti ar nesugebanti keistis kartu su besikeičiančiu pasauliu. Jazukevičiūtės romanų tematika apima kuriančios moters gyvenimo istoriją. Autorės kūryboje iškyla ne tik vaizduojamojo laikotarpio peripetijos, bet ir skaudi moteriškoji patirtis.

Ryžtingas Jazukevičiūtės „silpnosios“ ir „stipriosios“ lyčių kaip socialinės problemos išryškinimas, moters paveikslo keitimas, kritikų ir skaitytojų vertinimai, liudija moteriškosios problematikos aktualumą.

Magistro darbo objektas - kūrybine veikla užsiimančios moters „aš“ raiškos problema, remiantis D. Jazukevičiūtės romanų *Anarchistės išpažintis* (2007), *Juodas kvadratas* (2007), *Dviejų mėnulių baras* (2008) pagrindinių veikėjų, Katerinos N., Stellos ir Marijos gyvenimo istorijomis.

Darbo tikslas - atskleisti naujus kuriančios moters vaizdavimo bruožus Dalios Jazukevičiūtės romanuose *Anarchistės išpažintis*, *Juodas kvadratas*, *Dviejų mėnulių baras*.

Dalios Jazukevičiūtės tekstuose analizuojant naujus kuriančios moters stereotipus išryškėjo: 1) kuriančios asmenybės stereotipas bandomas susieti su visuomenėje funkcionuojančiu (gyvu) namų moters vaidmeniu, tai tikras kuriančios moters stiprybės, tvirtybės išbandymas; 2) namų moters stereotipas kuriančios asmenybės transformuojamas. Namai yra vieta, kur gyvenama, kuriama; namų moters ir motinos vaidmuo nebetenka prasmės. Kuriančios moters stereotipas siejamas su namų aplinka ir namų moters stereotipo atsisakymu, su motinystės problema. Kūrinių *Anarchistės išpažintis* ir *Juodas kvadratas* analizėje išryškintos dvi pagrindinės priežastys, lemiančios kuriančių moterų santykį su motinyste: 1) kurianti moteris priversta priimti motinystę verčiama tradicijų saistomų aplinkinių žmonių; 2)

kurianti moteris priversta atsižadėti savo vaiko dėl nepakeliamos situacijos namuose, dėl išsiilgtos kūrybos.

Jazukevičiūtės prozoje kuriančios moters stereotipui atskleisti padeda kelionės motyvas. Romanų protagonistės keliauja iš kaimo į miestą, iš Lietuvos į užsienį. Kuriančių moterų kelionė iš vienos erdvės į kitą yra susijusi ne tik su geresnio gyvenimo siekimu, bet ir su dvasine kelione, siekiant atrasti save, įsitvirtinti viešojoje erdvėje. Romanuose *Anarchistės išpažintis*, *Juodas kvadratas*, *Dviejų mėnulių baras* keliaujančių iš kaimo į miestą kuriančių moterų siekiai skiriasi. Pirmojo Jazukevičiūtės romano protagonistė niekieno neverčiama keliauja norėdama kaip kūrėja įsitvirtinti vyriškajame pasaulyje, o trečiojo romano pagrindinė veikėja tai daro dėl jos šeimą ištikusios kritinės situacijos. Romanų veikėjos stoja į opoziciją prieš materialines miesto vertybes. Geriausias būdas - grįžimas į kaimo ar Lietuvos erdvę.

Per savo gyvenimą patyrusios daug gerų, blogų akimirų kuriančios moterys tai išreiškia savo kūryboje, per įvairias kūrybos formas. Iki visiškos saviraiškos laisvės jos kyla per būties pakopas. Kūrybos kaip išsilaisvinimo galimybę joms atskleidžia: 1) mokytojo figūra 2) meilės objektas ir 3) skaudus išsiskyrimas, mirtis.

Kiekviena iš trijų būties pakopų kuriančią asmenybę psichologiškai sutvirtina, daro ją atsparesnę, pasitinkant naujus gyvenimo jai keliamus iššūkius. Kurianti moteris nebesigręžioja atgal. Drąsiai žvelgia į priekį. Kūryba – pagalbos ranka (parama) pačiai sau. Ji padeda išspręsti visas iškilusias ar dar iškilsiančias problemines situacijas.

Galima daryti išvadą, kad (šie romanai) ir visa kūryba pačiai romanų autorei (Daliai Jazukevičiūtei) pasitarnauja kaip psichoterapijos forma. Romanuose atskleidžiamos ne tik besikeičiančio laikmečio aktualijos, bet ir autobiografijos detales; autorė tarsi nesąmoningai sukuria savo antrininkės paveikslą. Rašytojos patirtis, jos išgyvenamos laimės ir baimės jausenos per antrininkę yra perkeliama į literatūrinę tikrovę. Neatsitiktinai romanų *Anarchistės išpažintis*, *Juodas kvadratas*, *Dviejų mėnulių baras* pagrindinių veikėjų išėjimas iš uždaros namų erdvės, klajojimai tarp kaimo ir miesto, (tarp Lietuvos ir užsienio) yra susiję su noru realizuoti save kaip kuriančią asmenybę.

New Stereotypes of Creating Women in Prose of Dalia Jazukevičiūtė

IV. Summary

Keywords: *stereotype, traditional woman, rebelling woman, binary opposition between city and village (dichotomy), social roles of genders.*

Dalia Jazukevičiūtė (D.O.B. 1952) is one of the most popular women writers in Lithuania. During the first decade of Lithuanian Independence the author earned her fame by the articles of investigative journalism. The creational work of Jazukeviciute is awarded for some times and her three novels “*Anarchistės išpažintis*”, “*Juodas kvadratas*”, “*Dviejų mėnulių baras*” received much attention from literary specialists. In her novels the writer depicts creating woman and her searches in life.

D. Jazukeviciute sets the stereotype of creating woman against the picture of traditional woman, which prevailed in literature till then. Traditional woman in literature was depicted as rejecting her own interests, not wanting or not being able to change with the changing world. The topics of Jazukeviciute’s novels includes life story of a creating woman. In the author’s creational work not only peripeteias of depictive periods are raised, but also a painful woman’s experience.

Resolved emphasis of Jazukeviciute’s “weak” and “strong” genders as a social problem, change of woman’s picture, evaluations of critics and readers witness relevance of womanly problematic.

The object of master thesis – self-expression problem of a woman, engaged in creative activity, with reference to life stories of protagonists Katerina N., Stella and Marija from the novels by D.Jazukeviciute “*Anarchistės išpažintis*” (2007), “*Juodas kvadratas*” (2007), “*Dviejų mėnulių baras*” (2008).

Aim of master thesis – to reveal new depiction features of a creating woman in the novels by Dalia Jazukeviciute “*Anarchistės išpažintis*”, “*Juodas kvadratas*”, “*Dviejų mėnulių baras*”.

By analyzing new stereotypes of a creating woman in Dalia Jazukeviciute’s texts it became clear that: 1) the stereotype of creating woman is tried to relate to the role of (vivid) house-wife, functioning in the society, it is a real testing of woman’s strength, fortitude; 2) the stereotype of house-wife is transformed by a creative personality. Home is the place to live, create; the role of house-wife and mother loses its meaning.

The stereotype of a creative woman is related to home environment and rejection of house-wife stereotype, the problem of motherhood. In the analysis of the novels “*Anarchistės išpažintis*” and “*Juodas kvadratas*” two main reasons, determining the relation of a creating women with motherhood, are spotlighted: 1) creating woman is forced to accept motherhood because of surrounding people, who are bound by traditions; 2) creating woman is forced to reject her child at home because of unbearable situation at home, yarned creation work.

The motive of travelling helps stereotype of a creating woman to reveal itself in Jazukeviciute’s prose. The protagonists of the novels are travelling from village to city, from Lithuania abroad. The trip of creating women from one space to another is related not only to search for a better life but to a spiritual trip as well, attempting to find oneself, to consolidate in a public space. The aims of creating women, travelling from village to city in the novels “*Anarchistės išpažintis*”, “*Juodas kvadratas*”, “*Dviejų mėnulių baras*” differ. The protagonist of the first novel by Jazukeviciute travels not being under someone’s pressure, wishing to establish herself in men’s world; and the protagonist of the third novel is doing this because of critical situation in her family. The protagonists of the novels oppose city’s material values. The best way is returning to village’s or Lithuanian space.

Creating women, having experienced much good and bad moments in life, express this in creational work through different forms of creation. They ascend till absolute self-expression freedom through stages of being. The possibility of creation as liberation is revealed to them by: 1) teacher’s figure; 2) object of love; 3) painful separation, death. Each of three stages psychologically strengthens creating personality, makes her resistant while meeting new challenges, raised to her by life. Creating woman is not turning back. She bravely goes forward. Creation – is assistance to herself. It helps to solve all raised and will be raised problematic situations.

It may be concluded that (these novels) and all creational work serves to the author of novels (Dalia Jazukeviciute) as a form of psychotherapy. The novels reveal not only topicality of a changing period, but also autobiographic details; the author “sort of” unconsciously creates her doubles’ picture. Writers’ experience, her experienced states of happiness and fear through a double are transferred to a literary reality. Be design going of the protagonists of the novels “*Anarchistės išpažintis*”, “*Juodas kvadratas*”, “*Dviejų mėnulių baras*” out of closed home space, wandering between city and village (Lithuania and abroad) are related to a wish to realize themselves as a creating personalities.

V. Literatūra

1. Dalia Jazukevičiūtė, *Anarchistės išpažintis*. Vilnius: Tyto alba, 2007.
2. Dalia Jazukevičiūtė, *Juodas Kvadratas*. Vilnius: Tyto alba, 2007.
3. Dalia Jazukevičiūtė, *Dviejų mėnulių baras*. Vilnius: Tyto alba, 2008.
4. Eugenijus Ališanka, „Juodi kvadratai, arba meilės palimpsestai“, *Literatūra ir menas*, nr. 3183, 2008-03-28 [žiūrėta: 2009-02-24]. Prieiga per internetą:
<http://www.culture.lt/lmenas/?leid_id=3183&kas=straipsnis&st_id=12496>.
5. Jūratė Baranova, „Paslapties ar nuogybės link?“, *Literatūra ir menas*, nr. 3149, 2007-06-29 [žiūrėta: 2009-05-19]. Prieiga per internetą:
<http://209.85.129.132/search?q=cache:CAoo_81ZB3MJ:www.culture.lt/lmenas/%3Fleid_id%3D3149%26kas%3Dstraipsnis%26st_id%3D11065+A%C5%A1+nor%C4%97jau+visi%C5%A1kai+apsinuoginti&cd=2&hl=lt&ct=clnk&gl=lt>.
6. Simone de Beauvoir, *Antroji lytis*. Vilnius : Pradai, 1996.
7. Nikolajus Berdiajevas, *Meilės menas*. Vilnius: Asveja, 1999.
8. Helene Cixous, „Išėjimai“, *Feminizmo ekskursai*. Vilnius: Pradai, 1995.
9. Helene Cixous, „Vaizduotės utopija“, *Lyties teksto politika*. Vilnius: ALK/Charibdė, 2001.
10. Stasė Dapkienė, „Vaikų ir paauglių deviantinio elgesio ypatumai ir prevencija“, *Mokomoji medžiaga*, [žiūrėta: 2009-04-22]. Prieiga per internetą:
<http://209.85.129.132/search?q=cache:-GJVtqBO3H0J:korys.emokykla.lt/projects/individuliam-mokymuisi/project-home/publikuoti/getFileContent%3FcurSVNFile%3D/Problemiskas_paauglys.doc%26curRevNo%3D41+%C5%A0eima+yra+pirmoji+ir+pagrindin%C4%97+institucija+vaiko+gyvenime.+B%C5%ABtent+joje+vaikai+%C4%AFgyja+pirm%C4%85sias+elementarias+%C5%BEinias,+pradinius+m%C4%85stymo+%C4%AFg%C5%ABd%C5%BEius,+palaiapsniui+perima+vis+sud%C4%97tingesnes+elgesio+taisyles+ir+normas,+dorovines+savybes&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt>.
11. Solveiga Daugirdaitė, „Kelijanti moteris“, *Feminizmas, visuomenė, kultūra*. Vilnius: VU leidykla, 2000.
12. Leonidas Donskis, „Lewis Mumfordas: diskursyvinis miesto idėjos žemėlapis“, *Miestelėnai miestas ir postmodernioji kultūra*. Vilnius: Taura, 1995.

13. Aleksandra Fomina, „(Pa)skaitiniai“, *Literatūra ir menas*, nr. 3162, 2007-10-26. [žiūrėta: 2009-04-16]. Prieiga per internetą:

<http://209.85.129.132/search?q=cache:Y5wOBiVu0goJ:www.culture.lt/lmenas/%3Fleid_id%3D3162%26kas%3Dspaudai%26st_id%3D11611+knygos+veik%C4%97jos+Katerinos+N.+i%C5%A1didus+anarchijos+istorijos+ir+teorijos+nei%C5%A1manymas+nuteikia+skepti%C5%A1kai.+Rodos,+ji+vartoja+%C5%BEod%C4%AF+%E2%80%9Eanarchija%E2%80%9C+tik+%E2%80%9Ed%C4%971+gro%C5%BEio%E2%80%9C,+nors+knygai+%C4%AFpus%C4%97jus+kartu+su+bendradarbiais+girtaudama+nusprend%C5%BEia+%C4%AFsteigti+anarchist%C5%B3+partij%C4%85.+Bet+tuo+jos+anarchizmas+ir+baigiasi&cd=2&hl=lt&ct=clnk&gl=lt>.

14. Vytautas Kavolis, *Miestelėnai miestas ir postmodernioji kultūra*. Vilnius: Taura, 1995.

15. Violeta Kelertienė, *Kita vertus... :straipsniai apie lietuvių literatūrą*. Vilnius: Baltos lankos 2006.

16. Jolita Lukšytė, „Lyties stereotipų transformacijos šiuolaikiniuose lietuvių moterų romanuose“, *Lyčių studijos ir tyrimai*, Šiauliai: VŠĮ ŠU leidykla, 2008.

17. Marshall'as McLuhan'as, *Kaip suprasti medijas Žmogaus tęsiniai*. Vilnius: Baltos Lankos, 2003.

18. Žilvinas Martinaitis, Dovilė Žvalionytė, „Emigracija iš Lietuvos: ką žinome, ko nežinome ir ką turėtume žinoti?“, *Politologija*, nr.3. Vilnius, 2007 [žiūrėta: 2009-04-16]. Prieiga per internetą:

<<http://www.leidykla.eu/fileadmin/Politologija/47/str112-134.pdf>>.

19. Toril Moi, *Lyties teksto politika*. Vilnius: ALK/Charibdė, 2001.

20. David. Myers, *Socialinė psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2008.

21. Rita Pociūtė, „Nepriklausomybės kartos moters branda – nepriklausomybė“, *Feminizmas, visuomenė, kultūra*. Vilnius: VU leidykla, 2000.

22. Mindaugas Radušis, „Vertybės – vaikų auklėjimo gairės“, *Klaipėda*, 2006-04-27 [žiūrėta: 2009-04-30]. Prieiga per internetą:

<http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/46967>

23. Vytautas Sirtautas, „Mito samprata“, *Mitai lietuvių kultūroje*. Šiauliai: Raštekla, 2002.

24. Zita Skardinskaitė, „Trečia karta nuo butelio (4)“, *Vakarų ekspresas*, 2008-04-11 [žiūrėta: 2009-04-16]. Prieiga per internetą:

<<http://www.ve.lt/?data=2008-04-11&rub=1065924810&id=1207850079>>.

25. Jūratė Sprindytė, „Lošti iš romano“, *Metai*, 2004, nr. 8-9 [žiūrėta: 2009-01-27]. Prieiga per internetą:

<<http://www.ve.lt/?data=2008-04-11&rub=1065924810&id=120785007919>.Spindytė J., 2004>.

26. Antanas Suslavičius, *Paremiamoji psichologija*. Kaunas: Šviesa, 2000.

27. Antanas Suslavičius, *Socialinė psichologija*. Kaunas: Šviesa, 1995.

28. Antanas Suslavičius, *Socialinė psichologija studentams ir ne tik jiems*. Vilnius: VU leidykla, 2006

29. *Šventasis raštas (Biblija)*, LVK (katalikų) leidimas, 1998 [žiūrėta: 2009-04-16]. Prieiga per internetą:

<http://biblija.lt/index.aspx?cmp=reading&doc=BiblijaRKK1998_Lk_15,1-32>.

30. Artūras Tereškinas, *Kūno žymės: seksualumas, identitetas, erdvė Lietuvos kultūroje*. Vilnius: Baltos lankos, 2001.

31. Gitana Vanagaitė, „Autobiografinis impulsas ir perspektyva“. *Retrospekcija / Litanistica* 1999. Nr 2.

32. Albertas Zalatorius, *Prozos gyvybė ir negalia*. Vilnius: Vaga, 1988.

33. Jackie Wullschlager, „Nesupranti? Tai tamsuolis!“, *Šiaurės Atėnai*, nr. 794, 2006-04-22 [žiūrėta: 2009-04-16]. Prieiga per internetą:

<http://www.culture.lt/satenai/?leid_id=794&kas=straipsnis&st_id=3687>.

34. Назип Хамитов, *Философия и психология пола*. Киев: Ника-Сент, 2001.

35. Морозова Галина Федоровна, „Современные миграционные явления: беженцы и эмигранты“, 1992. [žiūrėta: 2009-02-24]. Prieiga per internetą:

<<http://ecsocman.edu.ru/images/pubs/2005/10/27/0000238910/003.MOROZOVA.pdf>>.

VI. Anotacija

Inga Bubulytė, *Nauji kuriančios moters vaizdavimo stereotipai Dalia Jazukevičiūtės prozoje. Magistro darbas*, vadovė doc. dr. Irena Baliulė, Šiaulių universitetas, Literatūros istorijos ir teorijos katedra, 2009, p. 53.

Inga Bubulytė, *New Stereotypes of Creating Women in Prose of Dalia Jazukevičiūtė. Master's Thesis*, academic adviser Assoc. Prof. Dr. Irena Baliulė, Šiauliai University, Department of History and Theory of Literature, 2009, p. 53.